

Ekleziološki nauk starocrkvenih latinista

Rojić, Vice

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:999895>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-06-28**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository of
evaluation works](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Teološko-katehetski odjel

Diplomski sveučilišni teološko–katehetski studij (dvopredmetni)

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru

Teološko-katehetski odjel

Diplomski sveučilišni teološko-katehetski studij (dvopredmetni)

Ekleziološki nauk starocrkvenih latinista

Diplomski rad

Student/ica:

Vice Rogić

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Zdenko Dundović

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Vice Rogić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Ekleziološki nauk starocrkvenih latinista** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 9. listopada 2020.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. KRŠĆANSTVO U 3. STOLJEĆU	2
1.1. Razvoj crkvenog latinитета	3
2. SV. CIPRIJAN (THASCIUS CAECILIUS CYPRIANUS)	4
2. 2. Izazovi za Crkvu u 3. st.	6
2.3. Kreposti	8
2.4. Kristološko utemeljenje nauka	9
2.5. Stav prema mučeništvu.....	11
2.6. Spor s Novacijanom.....	12
3. NOVACIJAN (NOVATIANUS)	14
3.1. Stav prema lapsima.....	15
3.2. Novacijan kao protupapa	17
4. ZBIVANJA U CRKVI NAKON MILANSKOG EDIKTA I NICEJSKOGA SABORA ..	18
5. SV. AMBROZIJE (AURELIUS AMBROSIUS).....	20
5.1 Utjecaj na Ambrozijev nauka	21
5.2. Otac kršćanskih himana.....	23
5.3. Biskup kao učitelj, učitelj kao apologeta.....	24
6. NASLJEĐE CIPRIJANA, NOVACIJANA I AMBROZIJA.....	27
7. PATROLOŠKA KOMPARACIJA 3. I 4. STOLJEĆA	28
8. ZAKLJUČAK	30
9. LITERATURA	31
10. SAŽETAK.....	34
11. SUMMARY	36
12. ŽIVOTOPIS	37

UVOD

Crkveni oci ostavili su neprocjenjiv značaj u očuvanju Kristove ostavštine i razvoju Crkve i crkvenog nauka od vremena prvih stoljeća. Njihova sačuvana pisana djela imaju neprocjenjivu vrijednost u razumijevanju izvornoga shvaćanja crkvene (*ekleziološke*) misli iz vremena kada se kršćanstvo još formiralo, teritorijalno širilo i kada je valjan crkveni nauk bio od presudnoga značaja za očuvanje kršćanskog identiteta u vremenima progona s kojim su kršćani bili tada suočeni. Za nauk vjere prije svega su bili zaduženi biskupi kao najveći autoriteti u svojim zajednicama. Pri tomu je važno napomenuti da je njihova uloga bila prenositi i tumačiti Sveto pismo puku, koji nije bio u cjelini obrazovan. Taj nauk prenosio se pismeno ili usmeno, a potvrđivao se konkretnim djelovanjem. Sv. Ciprijan, Novacijan i sv. Ambrozije važna su imena rane Crkve. Živjeli su i djelovali u vrlo neizvjesnim vremenima koja su ih, kao crkvene autoritete, dovela pred brojne izazove. Njihova reakcija na prilike s kojima je suočena Crkva bila je važna za daljnji nauk Crkve. Brojna sačuvana ostavština spomenutih crkvenih otaca pruža jasniju sliku o prilikama toga vremena. U radu se analizira crkveni nauk za koji su se oni zalagali, odnosno onaj kojem su se u pisanim djelima suprotstavljali. Ciprijan kao biskup Kartage, a s druge strane Novacijan kao rimski svećenik i protivnik Ciprijanova nauka ključne su osobe za razumijevanje zbivanja u *zapadnoj Crkvi* prije milanskog edikta, odnosno priznanja kršćanstva od strane svjetovne vlasti. Sv. Ambrozije, milanski biskup, važan je za uvid u zbivanja u Crkvi nakon milanskog edikta. Što se tiče zbivanja oko same Crkve, osim političkih prilika važno je interpretirati hereze i ustanoviti njihov utjecaj na daljnji razvoj ekleziologije. Za razumijevanje teza koje su zastupali Ciprijan, Novacijan i Ambrozije ključno je analizirati utjecaj vanjskih i unutarnjih opasnosti za opstanak kršćanstva, poput progona i širenja krivovjerja. Sveti Ciprijan i Novacijan bili su svjedoci velikih progona te njihov je život okončan mučeništvom. Sv. Ambrozije je važan iz perspektive apologetike 4. st. budući da je bio jedan od najvećih protivnika hereza, prvenstveno arijevske koja se u vrijeme njegova krštenja širila upravo u Milanu, gdje je i zaređen. Spomenuti crkveni pisci se u ovom radu obrađuju kronološkim redoslijedom. Pri analizi njihovih nauka oslonit će se u najvećoj mjeri na izvorne tekstove s latinskog jezika kojim su pisali kako bi se dobio što bolji uvid u njihovu misao i tadašnje prilike važne za spoznavanje razvoja ekleziološke misli.

1. KRŠĆANSTVO U 3. STOLJEĆU

Kršćanstvo je u 3. st. nakon Krista bilo zabranjena religija (*religio illicita*). Iako je prošao već dugi vremenski period od nastanka kršćanstva, progoni nad kršćanima nisu jenjavali. Kršćanstvo je tada već bilo rasprostranjeno u velikom dijelu Carstva. „Međutim, točnije je pri tom govoriti o polaganom, ali nezaustavljivom širenju. Vijesti su o tomu u sačuvanim vrelima prilično oskudne, a za neke krajeve potpuno nedostaju.“¹ Rimska religija bila je utemeljena na politeističkom sustavu vjerovanja. Vladalo je uvjerenje kako rimski bogovi imaju direktan utjecaj na samu državu i njen prosperitet, dok je nepoštivanje bogova dovodilo do problema unutar same države. Rimski bogovi bili su, prema tadašnjem uvjerenju, ključni za stabilnu vlast i održivost Carstva. Stoga je kršćanstvo kao nova religija kojoj je pristupao sve veći broj ljudi predstavljala prijetnju prije svega političkom ustroju.

„Rimska vlast nije dopuštala da novi kultovi ugroze rimsku stegu i javno dobro. Jedan od glavnih problema bio je taj što su se kršćani protivili priznanju cara kao vrhovnog čelnika svoje religije, što je bilo praksa svih poganskih kultova.“² Ipak ti progoni nisu trajali neprekidno i u razdobljima mira Crkva se mogla neometano širiti.³ Širenje i jačanje nije bio jedini razlog zbog kojeg se kršćanstvo našlo pred progonima. „Veća ili manja žestina ovisila je o različitim čimbenicima, a najviše o političkoj struji koja je u određenom vremenu imala prevagu u državnom vodstvu.“⁴ Progone je dakle provodila vlast i oni su bili provođeni na temelju optužbi za koje je vlast odredila pravni okvir na temelju kojega bi se izvršavali progoni. Prvu polovicu 3. stoljeća obilježio je jedan od najvećih progona. Carstvo je bilo suočeno s velikim krizama i nastojalo je na razne načine održati donekle mir među građanima. Sve to dovodilo je kršćane pred brojne izazove i opasnosti: izvanjske u vidu progona i mučeništva, a unutarnje u vidu raskola i širenja krivovjerja. Nije pretjerano tvrditi da je bila riječ o prijelomnom razdoblju za opstanak i razvoj kršćanstva u kojem su biskupi bili pred velikim izazovom kako bi očuvali jedinstvo Crkve. Neki kršćani su uslijed progona ostali vjerni Kristu i prihvaćali mučeništvo, dok su pojedini zbog straha zastranili od vjere kako bi sačuvali život. U vremenima općega straha bilo je važno ohrabriti vjernike, ali i pružiti i valjan nauk o samoj vjeri. Osim javnih

¹ Slavko KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u staromu i srednjemu vijeku*, Split, 2004., 44.

² Marko MEDVED – Franjo ŠILJEG, O vjerskoj toleranciji u prvim stoljećima kršćanstva, u: *Riječki teološki časopis*, 38 (2011.) 2, 403 – 436.

³ Slavko KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u staromu i srednjemu vijeku*, 52 – 53.

⁴ *Isto*, 53.

nastupa, biskupi su crkveni nauk predstavljali i pisanim djelima što je bilo vrlo prikladno i korisno u vrijeme kada okupljanja vjernika nisu bila dozvoljena.

1.1. Razvoj crkvenog latiniteta

U kontekstu razvoja crkvene književnosti nužno je naglasiti da je krajem 2. i tijekom 3. st. započela i da od tada potpuno prevladava kršćanska književnost na latinskom jeziku. Prije početka uporabe latinskoga jezika kršćanski spisi pisani su uglavnom na grčkom jeziku. Međutim, zbog sve većeg širenja kršćanstva na Zapad, ukazala se potreba da se jezik kojim se prenosi Božja riječ prilagodi puku radi boljega razumijevanja. Na Zapadu je to bio latinski jezik, kao službeni jezik Carstva. Stoga se 3. stoljeće može nazvati početkom *kršćanskoga latiniteta* u crkvenoj književnosti. Uporaba latinskoga jezika u velikoj je mjeri pomogla u procesu širenja kršćanstva. „Latinski jezik, kao jezik kulture, nije bio svladan krizom u Carstvu i širenjem barbarskih prodiranja. Zahvaljujući činjenici što je Rim bio središte širenja kršćanstva, zasluga je kršćanske vjere što je od latinskog jezika, kojim su govorili pogani, naslijedila organizacijsku strukturu i jezik potreban za njeno funkcioniranje.“⁵ Mnogi autori kršćanskih spisa nisu odviše marili za stilistiku u svojim djelima. Njihov prvotni cilj je bio da kroz svoja djela budu razumljivi onima koji žele čuti Božju riječ, a ne da se svide književnim kritičarima, koje se tada smatralo poganima.

Očuvana su brojna djela koja nam pružaju uvid u prilike unutar, ali i izvan same Crkve u tom razdoblju.⁶ Teološke discipline koje proučavaju život, djelovanje i literarnu ostavštinu su patristika i patrologija. Patrologija je podijeljena u tri razdoblja. Prednicejsko razdoblje prvo je od tri razdoblja u podjeli patrologije.⁷ Traje od novozavjetnoga vremena do Milanskog edikta 313. godine, ili po nekim autorima do 325. god. odnosno do Nicejskoga sabora. Drugo razdoblje obuhvaća period od 313. do Kalcedonskog sabora 451., odnosno do smrti pape Leona Velikog 461. godine.⁸ U skladu s definicijom te teološke znanosti, u radu se kroz opis života i djela analizira crkveni nauk iz perspektive sv. Ciprijana i Novacijana kao važnih imena prednicejskog razdoblja i sv. Ambrozija kao predstavnika postnicejskog razdoblja.

⁵ Drago ŽUPARIĆ, *Kršćanski latinisti*, Zagreb, 2016., 21.

⁶ Najvažnije djelo za poznavanje rane Crkve i njenih predstavnika je *Crkvena povijest* (lat: *Historia ecclesiastica*, grč: *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*) Euzebija Cezarejskog, napisana početkom 4. stoljeća. Njega se smatra ocem patrologije. Sv. Jeronim (4. – 5. st.) osim *Vulgate*, Biblije koju je preveo s grčkog jezika na latinski, poznat je po djelu *O znamenitim ljudima* (*De viris illustribus*), u kojima sustavno obrađuje živote i djela svetaca prvih stoljeća.

⁷ Patrologija kao teološka disciplina proučava živote i djela crkvenih otaca, dok patristika proučava kršćansku književnost.

⁸ Usp. Juraj PAVIĆ – Tomislav Zdenko TENŠEK, *Patrologija*, Zagreb, 1993., 9 – 10.

2. SV. CIPRIJAN (THASCIUS CAECILIUS CYPRIANUS)

Kartaga, grad-država na sjeveru Afrike, bila je uz Rim jedan od najznačajnijih gradova u Rimskom Carstvu, prije svega zbog svoga geografskog položaja koji je bio izuzetno povoljan za trgovinu. Riječ je o starom feničkom gradu na današnjem području Tunisa, takmacu Rima.⁹ Zbog svoga geografskog položaja na sjevernoj obali Afrike, bila je zanimljiva Rimljanima dugi niz stoljeća, u kojima su zabilježeni ratovi između Rima i Kartage.¹⁰ Osim geografskoga položaja i obilja prirodnih resursa, Kartaga je iznjedrila veliki broj imena važnih za razvoj civilizacije općenito, a među njima svakako i mnogo književnika. Kada je riječ o počecima razvoja širenja Crkve na Zapad u prvim stoljećima kršćanstva, širenje kršćanske vjere na područja Kartage i okolice imalo je veliki značaj za samu Crkvu iz perspektive njene zastupljenosti i osnaživanja unutar društva. Cilj je svakako bio da kršćanstvo u Kartagi izgradi određeno uporište. „Jasno je da je Kartaga središte onodobnog afričkog kršćanstva. Kartaga je već tada bila veliki grad. Uz Aleksandriju poslije Rima najvažnija je metropola Rimskoga Carstva“.¹¹ Kartaga je iznjedrila velik broj crkvenih otaca¹² koji su svojim vjerničkim primjerom i književnom djelatnošću dali neizostavan doprinos u očuvanju jedinstva crkvene zajednice u vremenima progona kršćana u prvim stoljećima, kada se Crkva (*Ecclesia*) još razvijala. Jedan od najvažnijih crkvenih ličnosti tog doba, koji potječe s područja Kartage, svakako je sv. Ciprijan (lat. Thascius Caecilius Cyprianus).

Točan datum Ciprijanova rođenja nije poznat. Vjerojatno je to bilo oko 200. godine. Bio je sin bogatih roditelja koji su mu pružili široko obrazovanje sa željom da bude retoričar. Njegove retoričke vještine primjetne su u stilu njegova pisanja.¹³ Rođen je u vrijeme jednog od najvećih progona kršćana. Unatoč činjenici da je osobno svjedočio progonu kršćana, u drugoj polovini životnoga puta dolazi do potpunog obrata u njegovu životu. Ciprijan, pod pretpostavkom da je rođen 200. god., u svojoj 46. godini (246.god.) napušta činovničko zvanje i postaje kršćanin. Nameće se pitanje koji su bili motivi da visokoobrazovan i imućan čovjek napusti svoje zvanje i prihvati slijediti Kristov put, što je tada moglo biti pogubno za život, a to mu se na koncu i

⁹ Bratoljub KLAJČ, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1958., 611.

¹⁰ Najznačajniji su bili Numidijski i Punski ratovi. O rimskim ratovima na području sjeverne Afrike više vidi u: Gaj Velej PATERKUL, *Rimska povijest - Historiae Romanae*, preveo: Josip Miklič, Zagreb, 2006.

¹¹ Marijan MANDAC, *Sv. Ciprijan: Jedinstvo Crkve, Euharistija i Molitva Gospodnja*, Makarska, 1987., 10.

¹² Jedan od najvažnijih predstavnika *Kartaške struje* je uz Ciprijana sv. Augustin.

¹³ Lauren HUDSON, *Cyprianic Ecclesiology: Redefining the Office of the Christian Bishop* (2013.), u: <https://digitalcommons.georgiasouthern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1862&context=etd> (02.08.2020.).

dogodilo.¹⁴ Razlozi tog obrata mogli bi biti milost Cecilijevoga savjetovanja, uzoran život kartaških kršćana koje je poznavao, ali i zasićenje prema trulom načinu poganskoga života.¹⁵ Ipak, razlozi za Ciprijanovo obraćenje bili su mnogo dublji. Njegova odlučnost za nasljedovanjem Krista sezala je do te razine da mu čak ni smrt nije predstavljala prepreku u vršenju Božje volje. Svoj raskošan život prije prihvaćanja kršćanstva (oko 246. god.) Ciprijan u pismu Donatu naziva iskvarenim:

*Ego cum in tenebris atque in nocte caeca jacerem*¹⁶
(Još dok ja bijah bačen u tminama slijepe noći)¹⁷

Razvidno je iz pisma koje je Ciprijan uputio Donatu da je pravim bogatstvom smatrao duhovne, a ne materijalne vrednote. Iako je bio obrazovan i zaposlen u uglednoj službi, on taj period života naziva mračnim (*tenebra*). Idući stihovi pružaju svjedočanstvo o njegovoj uvjerenosti da su duhovne vrednote istinsko mjerilo smislenoga života:

*agnoscere terrenum fuisse, quod prius carnaliter natum delictis obnoxium viveret; Dei esse coepisse, quod jam Spiritus sanctus animaret.*¹⁸

*Jasno sam shvatio da je ono što je dotad živjelo u meni bilo zemaljsko, u ropstvu porocima i tijelu, a božansko i nebesko bilo je ono što je Duh Sveti u meni već porodilo.*¹⁹

Njegova odluka bila je čvrsta. Ubrzo nakon obraćenja Ciprijan je postao biskup u Kartagi, „Njegovo obrazovanje i dobro obiteljsko stanje bili su važni čimbenici u izboru za članstvo u biskupiji u Kartagi. Oni koji su se protivili Ciprijanovu imenovanju za đakona, a zatim biskupa bili su uglavnom članovi postojećeg svećenstva u Kartagi.“²⁰ Ipak, unatoč tom protivljenju i činjenici da je u kasnijoj dobi prihvatio kršćanstvo, vrlo brzo je stekao veliki autoritet u krugu vjernika i drugih svećenika, što je vidljivo kroz sačuvana pisma upućena Ciprijanu.²¹ Ciprijan je kao kartaški biskup neumorno djelovao u očuvanju jedinstva Crkve kroz svoj pastoralni, ali i literarni napor. Sačuvano je 13 spisa i 65 pisama adresiranih uglavnom drugim biskupima kroz čiju korespondenciju dobivamo jasan uvid u Ciprijanova promišljanja o aktualnim izazovima. Budući da je tema vezana uz ekleziološki nauk, nužno se referirati na njegove misli zapisane u

¹⁴ Sveti Ciprijan je umro mučeničkom smrću uslijed Valerijanova progona oko 258. godine.

¹⁵ Usp. Marijan MANDAC, *Sv. Ciprijan*, 12.

¹⁶ Cyprianus Carthaginensis – *Epistolae*, 1, 3, u: (https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Epistolae_MLT.pdf) (21.07.2020.).

¹⁷ Vlastiti prijevod.

¹⁸ CYPRIANUS, *Epistolae*, 1, 4, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Epistolae_MLT.pdf (01.08.2020.).

¹⁹ Papa BENEDIKT XVI, *Crkveni oci - od Klementa rimskog do Augustina*, Split, 2011., 43.

²⁰ Lauren HUDSON, *Cyprianic Ecclesiology: Redefining the Office of the Christian Bishop* (2013.), u: <https://digitalcommons.georgiasouthern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1862&context=etd> (02.08.2020.).

²¹ Očuvana Ciprijanova pisma vidi u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Epistles_I-LXXXII_EN.doc.html

djelima *De unitate Ecclesiae* (O jedinstvu Crkve)²² i *De bono patientiae* (O dobru strpljenja)²³. U kontekstu razvoja ekleziološkoga nauka u prvim stoljećima kršćanstva, analizira se Ciprijanov stav o opasnostima i ugrozama za samu Crkvu. Nadalje, važno je definirati što je to zapravo jedinstvo Crkve prema Ciprijanu, čemu je posvetio cijeli spis i na čemu je temeljio svoj nauk te konačno koje kreposti kršćanin kao pojedinac treba imati da bi Crkva kao zajednica zadržala to jedinstvo.

2.1. Izazovi za crkvu u 3. st.

Za Ciprijanova života vanjske opasnosti za Crkvu bile su očite i bilo je prepoznatljivo odakle one dolaze, što je spomenuto u prvom poglavlju. Kršćani su bili pod nemilosrdnim progonima Rimskoga Carstva počevši od cara Nerona i njegove optužbe o odgovornosti kršćana za požar u Rimu, s ciljem istrjebljenja kršćanstva. Vrijeme Ciprijanova biskupovanja, bilo je vrijeme jednog od najvećih progona kršćana. Rimski car Decije, suočen s brojnim poteškoćama u upravljanju Carstvom, odlučio je dio krivice prebaciti na kršćane smatrajući da je uzrok krize u Carstvu uzrokovan sve manjim štovanjem poganskih bogova. Decije je 249. godine izdao edikt i naredio svim stanovnicima da pred odborom moraju izvršiti čin poganskog kulta prinoseći žrtvu rimskim božanstvima.²⁴ Oni koji nisu prihvatili tu odluku, bili su kažnjavani i proganjani. Budući da su kršćani nasljedovali i priznavali Isusa Krista Bogom te nisu mogli žrtvovati poganskim bogovima, bili su stavljeni na muke i ubijani. Zbog opasnosti koje su svakodnevno vrebale na kršćani, oni su bili primorani moliti se i slaviti svetu misu u skrovitosti. Misa se tada služila po katakombama i kućama, iz čega je iznikao pojam *domus Ecclesiae* (kućna Crkva).

Međutim, osim spomenutih opasnosti koje su prijetile od nekršćana, iz Ciprijanovih zapisa doznaje se o opasnostima koje su tada izvirale iz same Crkve. One su za Ciprijana bile još pogubnije od progona vlasti.

*Neque enim persecutio sola metuenda est et ea quae subruendis ac dejiciendis Dei servis aperta impugnatione grassantur. Facilior cautio est ubi manifesta formido est, et ad certamen animus ante praestruitur quando se adversarius confitetur. Plus metuendus est et cavendus inimicus cum latenter obrepat, cum, per pacis imaginem fallens, occultis accessibus serpit; unde et nomen serpentis accepit.*²⁵

²² CYPRIANUS, *De unitate Ecclesiae*, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Liber_de_Unitate_Ecclesiae_MLT.pdf (12.07.2020.).

²³ CYPRIANUS, *De bono patientiae*, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Liber_de_Bono_Patientiae_MLT.pdf (12.07.2020.).

²⁴ Slavko KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u staromu i srednjemu vijeku*, 62 – 63.

²⁵ CYPRIANUS, *De unitate Ecclesiae*, 1, 1, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Liber_de_Unitate_Ecclesiae_MLT.pdf (14.07.2020.).

(Nije nam se bojati samo progona i toga kako se postupa u vidljivoj borbi s mučenjima i napadima na sluge Božje. Oprez je lakši kada je opasnost vidljiva, a duh se ranije pripravi prije borbe kada uoči neprijatelja. Više se treba bojati neprijatelja i biti na oprezu kada potajno gmiže varajući kroz sliku mira. Poradi toga je i zmija dobila ime.)²⁶

Ulomak slikovito karakterizira one koji podmuklo, kroz sliku mira (*per pacis imaginem*), žele unijeti razdor unutar Crkve. Oni su nalik na zmije koje gmižu, opisuje ih Ciprijan. Za tihu i skrovitu opasnost vjerniku je potrebno više znanja i razboritosti kako bi ju uočio, negoli od otvorenih napada i progona. Ta izvanjska opasnost vidljiva je na prvi pogled. O konkretnom djelovanju potajnog neprijatelja na kojega je upozorio Ciprijan, saznaje se u nastavku:

*Quos detinere non potest in viae veteris caecitate, circumscribit et decipit novi itineris errore. Rapit de ipsa Ecclesia homines; et, dum sibi appropinquasse jam lumini atque evasisse saeculi noctem videntur, alias nescientibus tenebras rursus infundit, ut cum Evangelio Christi et cum observatione ejus et lege non stantes, Christianos se vocent ...*²⁷

(One koje ne može zadržati u sljepoći staroga puta, neprijatelj obmanjuje i zavodi u klopku novoga puta. Grabi iz same Crkve ljude. Njima koji ne razabiru, pošto smatraju da se već približavaju novom svjetlu i da napuštaju tminu, opet ulijeva nove zablude. Nazivaju sebe kršćanima, a nisu postojani u evanđelju Krista i ispunjavanju njegova zakona.)²⁸

Primjećuje se da je Ciprijan u iznošenju svojih stajališta s jedne strane bio blag i strpljiv, ali s druge strane vrlo izravan i nedvosmislen. Struktura njegovih rečenica je jasna, a poruka precizna. On je detektirao opasnost za Crkvu prvenstveno u lažnom učiteljstvu, odnosno krivom nauku koji je vrebao na neuke vjernike uhu umiljato, a duhu razarajuće. Lijek i obrana od te opasnosti za Ciprijana, ali i za Crkvu u svako vrijeme je pravo poznavanje vjere i njeno ispravno tumačenje. Za kršćanina je to sveto oružje.

Ciprijan se u svojoj književnom radu uvelike oslanjao na Tertulijana, kojega je nazivao učiteljem, ali je Ciprijanov stil izražavanja bio kudikamo precizniji i jasniji od Tertulijanova. “Premda je Tertulijana nazivao svojim učiteljem, stilski i jezično ne povodi se njim, nego su mu misao i stil jednostavni, tečni i elegantni kako po sadržaju, tako i prirodni po formi. Kod Ciprijana nalazimo lakoću, jasnoću i elokvenciju, koje nema kod Terulijana”.²⁹ Zaslugu za to možda možemo pripisati ranijoj fazi njegovoga života, prije nego se obratio na kršćanstvo i stekao visoko obrazovanje iz područja retorike.

Ciprijan je, uz to, naglašavao važnost poštivanja hijerarhije u Crkvi. Za Ciprijana je to nužnost, koju je temeljio na Petrovu primatu. Naime, u to je vrijeme Novacijan, s kojim je Ciprijan imao i druge sporove glede crkvenoga poslanja općenito, pokušao svrgnuti izabranoga papu Kornelija i to je jedan od razloga zbog kojih Ciprijan, kao saveznik Kornelija u sporu s

²⁶ Vlastiti prijevod.

²⁷ CYPRIANUS, *De unitate Ecclesiae*, 1, 3, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Liber_de_Unitate_Ecclesiae_MLT.pdf (14.07.2020.).

²⁸ Vlastiti prijevod.

²⁹ Drago ŽUPARIĆ, *Kršćanski latinisti*, 57.

Novacijanom, inzistira na Petrovu primatu. Poštivanje Petrova primata proizlazi iz poštivanja odluke Isusa Krista koji je postavio apostola Petra za temelj Crkve. „Crkva započinje prepuštanjem autoriteta Petru kao prvom vođi nad posrednim tijelom vjernika. Petrovo imenovanje nad tijelom vjernika tada predstavlja "jednu Crkvu" i "jednu stolicu". Time se želi pokazati jedinstvenost Crkve i da nema drugih.“³⁰ Sve veće naglašavanje važnosti poštivanja Petrova primata bio je svojevrsan odgovor na „unutarnje“ izazove s kojima se Crkva suočavala.

*“Hoc erant utique et ceteri Apostoli quod fuit Petrus, pari consortio praediti et honoris et potestatis, sed exordium ab unitate proficiscitur et primatus Petro datur, ut una Christi Ecclesia et cathedra una monstretur.”*³¹

(Bijahu svakako i ostali apostoli isti kao Petar, u jednakoj zajednici nadarenosti, časti i snage ali izvor proizlazi iz jedinstva i primat je dan Petru da se u jednom očituje jedna Crkva i jedna stolica.)³²

Drugi apostoli su, bez sumnje, ovlaštene su od Krista na potpuno isti način kao i Petar, ali Petar je izabran kao jedinstven izvor iz kojega snaga proizlazi do množenja i ta činjenica je trebala pokazati da je Crkva jedna i da počiva na jednom autoritetu.³³ Ciprijanova poruka je konkretna i primjerena je okolnostima u vrijeme kada se u Crkvi, bilo zbog sveopće uznemirenosti uzrokovane progonima ili zbog osobnih ambicija za probitak unutar zajednice, nije poštovao ustroj, pa čak niti služba samoga biskupa.

2.2. Kreposti

Osim jedinstva kao principa Ciprijanove ekleziologije, u njegovoj ostavštini u kontekstu ekleziološkoga nauka vidljivo je kako Ciprijan svoj nauk temelji na krepostima koje su važne za očuvanje identiteta kršćana. One daju snagu i suzbijaju strah u vrijeme kada je pogubno biti kršćanin, ali su i uvjet razboritosti u distinkciji valjanoga i nevaljanoga crkvenoga nauka. U tom kontekstu važno se osvrnuti na drugo djelo sv. Ciprijana koje je bitno za razumijevanje eklezioloških postulata koje nameće kartaški biskup, *O dobru strpljivosti (De bono patientiae)*. Sam naslov sugerira da je riječ o krepostima koje Ciprijan drži važnima za vjernike, zbog čega

³⁰ Usp. Chisso DINATA, *The Concept of Unity in Cyprian's De Ecclesiae Catholicae Unitate* (2015.), u: https://www.academia.edu/11877169/The_Concept_of_Unity_in_Cyprians_De_Ecclesiae_Catholicae_Unitate (25.07.2020.).

³¹ CYPRIANUS, *De unitate Ecclesiae*, 1, 4, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Liber_de_Unitate_Ecclesiae_MLT.pdf (14.07.2020.).

³² Vlastiti prijevod.

³³ Maurice BÉVENOT, 'Primatus Petro Datur' St. Cyprian on the Papacy, u: *The Journal of Theological Studies*, 5 (1954.), 1, 19 – 35.

je potrebno na njih se osvrnuti i povezati ih s izazovima s kojima su bili suočeni kršćani. Prema Ciprijanu strpljivost je vrlina koja je nužna za vjernike i njihovo spasenje, osobito u vrijeme koje ih stavlja pred kušnje. Prilikom definiranja strpljivosti, Ciprijan radi jasnu distinkciju onih koje naziva *philosophi*, odnosno mudraci od onih koji su kršćani i Boga stavljaju iznad svakoga razuma.

*Nos autem fratres dilectissimi, qui philosophi non verbis sed factis sumus, nec vestitu sapientiam, sed veritate praeferimur, qui virtutum conscientiam magis magis quam jactantiam novimus, qui non loquimur magna sed vivimus...*³⁴

(Mi pak, predraga braćo, koji smo mudraci ali ne riječima već djelima, ne izlažemo mudrost vanjštinom, već istinom. Mi, koji spoznajemo duševnost kreposti a ne hvalisanje, koji ne govorimo mnoga znamenja već ih živimo.)³⁵

Prije svega, važno je ne samo govoriti, već i činiti to što se govori. Riječi bez djela su isprazna. Vanjština koja krasi mudrace nije presudna, već konkretna djela, dok znanje istine je veće bogatstvo od nakita koje resi svjetovne ugledne osobe. Vidljivo je da Ciprijan naglašava potrebu za skromnošću svih koji djeluju u Kristu. Strpljivost je vrlina koja je nužna da bi se u potpunosti ispravno shvatilo ono što se vidi i čuje. I konačno, strpljenje kao plod razuma dolazi od samog Boga:

*Origo et magnitudo patientiae Deo auctore procedit.*³⁶

(Izvor i veličina strpljenja od Boga stvoritelja proizlazi.)³⁷

2.3. Kristološko utemeljenje nauka

U najpoznatijem djelu, *De unitate Ecclesiae (o jedinstvu Crkve)* Ciprijan izravno citira ulomke iz Svetog pisma gotovo u svakom odlomku. Oslanja se i Stari i Novi zavjet. Izlažući naputke vjernicima o ispravnom poimanju vjere, Ciprijan autoritetom biskupa ističe da treba slijediti Kristov nauk te da je to jedini ispravan put za spasenje. Sljedeći stihovi to konkretno prikazuju:

*Unde nobis exemplum datum est veteris hominis viam fugere, vestigiis Christi vincentis insistere; ne denuo incauti in mortis laqueum revolvamur, sed ad periculum providi, accepta immortalitate potiamur*³⁸

³⁴ CYPRIANUS, *De bono patientiae*, 3, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Liber_de_Bono_Patientiae_MLT.pdf (11.06.2020.).

³⁵ Vlastiti prijevod.

³⁶ CYPRIANUS, *De bono patientiae*, 3, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Liber_de_Bono_Patientiae_MLT.pdf (14.06.2020.).

³⁷ Vlastiti prijevod.

³⁸ CYPRIANUS, *De unitate Ecclesiae*, 2, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Liber_de_Unitate_Ecclesiae_MLT.pdf (11.07.2020.).

(Ondje u Svetom pismu nam je dan primjer da izbjegavamo put staroga čovjeka i da stupamo pobjedničkim stopama Krista, kako ne bi nesigurni opet posrnuli u zamku smrti nego da pripravni na opasnost nego stupimo u primljenu besmrtnost.)³⁹

Primjer ispravnog puta je dan u svetom Pismu. Opasnost na koju misli kartaški biskup je ona koja dolazi iznutra, od krivih učitelja i lažnih proroka. Razboritost i ustrajnost na pravom putu, iako punom kušnji, donosi čovjeku put u kraljevstvo nebesko. Jedini način kako može slijediti pravi put, kako kaže Ciprijan, jest slijediti Krista koji treba biti primjer (*exemplum*). Ciprijanova djela usmjerena su na konkretne situacije odnosno probleme koji se događaju unutar crkvene zajednice i refleksija su na izazove s kojima je suočena njegova zajednica. U to vrijeme došlo je do nepoštivanja ustroja unutar same Crkve i neki su pokušali na svoju ruku donositi odluke oko važnih pitanja koja su dovodila Crkvu pred iskušenja. Tu se prije svega misli na Novacijana koji je sam sebe odabrao za papu. Djelo *De unitate Ecclesiae* zapravo je na neki način odgovor na Novacijanov nauk i djelovanje, ali i poziv zajednici da se čuva nutarnjih opasnosti. Prema Ciprijanu, Novacijanov nauk je izvor opasnosti za Crkvu koja proizlazi iz nje same. Kako u riječima, tako i u djelima Isus Krist je za kartaškog biskupa pravi uzor čiji put i primjer treba slijediti. U sljedećim rečenicama, u kojima se kao biskup obraća svojim vjernicima, razvidno je nedvosmisleno utemeljenje Ciprijanovih stavova u samom Isusu Kristu.

*Nec hoc, fratres dilectissimi, Jesus Christus Deus et Dominus noster tantum verbis docuit, sed implevit et factis.*⁴⁰

(Nije ovo, predraga braćo, Gospodin i Bog naš Isus Krist, poučavao samo riječima, već je upotpunio i djelima.)⁴¹

Ciprijan dakle na praktičan i jasan način tumači vjeru i razumijevanje Boga svom puku kojeg naziva svojom predragom braćom (*fratres dilectissimi*). „Mimo običaja trećeg stoljeća, Ciprijan veoma često vjernike oslovljava s *fratres dilectissimi*, a svećenike i biskupe kao *fratres carissimi*. Katkad znade i izmijeniti uporabu navedenih pridjeva.“⁴² Pri tom je jasno da se Ciprijan, kao biskup koji inzistira na poštivanju hijerarhije u Crkvi, ne odvajava od svog puka, već se s njim poistovjećuje.

Ciprijan je nasljedovao Kristov primjer u životu. Njegovo poznavanje Svetoga pisma i crkvenoga nauka vidljivo je iz njegovih djela opisanih u radu. Ciprijan je čovjek rada i prakse.

³⁹ Marijan MANDAC, *Sv. Ciprijan*, 105.

⁴⁰ CYPRIANUS, *De bono patientiae*, 6. u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Liber_de_Bono_Patientiae_MLT.pdf (01.06.2020.).

⁴¹ Vlastiti prijevod.

⁴² Marijan MANDAC, *Sv. Ciprijan*, 133.

Načelo *non sola verba sed facta* (ne samo riječi već i djela) Ciprijan je provodio u životu od dana krštenja. Već nakon katekumenata razdijelio je svoje bogatstvo siromasima. Unatoč pastoralnom djelovanju koje je zahtijevalo velik napor i vrijeme, tim više zbog okolnosti i ugroza izvan, ali i unutar same Crkve, uspio je napisati brojna djela, koja su do danas sačuvana i uvelike su doprinijela razvoju i shvaćanju same Crkve. Ciprijan se za vrijeme kuge koja je harala Kartagom osobno posvetio njegovanju i pomaganju bolesnika.⁴³ U tom se očituju njegova skromnost i poniznost. Vidljivo je da je Ciprijan izvršavao načela i gajio kreposti koje je vjernicima kao biskup nalagao: *qui virtutum conscienciam magis magis quam jactantiam novimus*⁴⁴ (koji spoznajemo duševnost kreposti a ne hvalisanje).⁴⁵

2.4. Stav prema mučeništvu

Kada govorimo o odnosu prema mučeništvu, Ciprijan ima svojstven stav. Tertulijan, koji je uvelike utjecao na Ciprijana, smatrao je da nisu svi vjernici kršćani već su kršćani oni koji prihvaćaju mučeništvo.⁴⁶ Sveti Ciprijan ide korak dalje, on smatra da čak ni oni koji su mučenici (*marthyrii*) nisu kršćani ako ne svjedoče vjeru i ne pružaju ljubav drugima. Petnaesto poglavlje knjige *De bono patientia* daje izravan uvid u Ciprijanovu misao o ovoj delikatnoj temi.

*Caritas fraternitatis vinculum est, fundamentum pacis, tenacitas ac firmitas unitatis, qua et spe et fide major est, quae et opera et martyria praecedunt, quae nobiscum semper aeterna apud Deum in regnis caelestibus permanebit.*⁴⁷

(Ljubav je okov bratstva, temelj mira, čvrstoća i jačina jedinstva. Ljubav je veća od nade i vjere, ona stupa ispred ispravnih djela i mučeništva. S nama će kod Boga u nebeskom kraljevstvu uvijek ostati vječna.)⁴⁸

Stav o mučeništvu dodatno potvrđuje tezu da je za Ciprijana veću opasnost za Crkvu predstavljalo unutarnje krivovjerje, naizgled tiho i bezopasno, nego krvavi progoni, mučeništvo i ubijanje kršćana, koji su bili objektivna stvarnost u to vrijeme. U konačnici, sam je Ciprijan na koncu podnio *vijenac* mučeništva.

⁴³ Juraj PAVIĆ – Tomislav Zdenko TENŠEK, *Patrologija*, 131.

⁴⁴ CYPRIANUS, *De bono Patientiae*, 15, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Liber_de_Bono_Patientiae_MLT.pdf (01.07.2020.).

⁴⁵ Vlastiti prijevod.

⁴⁶ Usp. Marijan MANDAC, *Sv. Ciprijan*, 93.

⁴⁷ CYPRIANUS, *De bono Patientiae*, 15, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Liber_de_Bono_Patientiae_MLT.pdf (01.08.2020.).

⁴⁸ Vlastiti prijevod.

2.5. Spor s Novacijanom

Neke Ciprijanove misli o Crkvi izazvale su brojne rasprave i sporove unutar teoloških krugova stoljećima nakon njegove smrti. One su, uostalom kao i cijela spomenuta knjiga *O jedinstvu Crkve* na neki način odgovor na krivovjerja koja su se događala unutar Crkve za vrijeme biskupske službe sv. Ciprijana. Jedna od najpoznatijih rečenica sv. Ciprijana u kontekstu tumačenja ekleziološke misli nalazi se u jednom od njegovih sačuvanih pisama u kojemu ustanovljuje kako izvan Crkve nema spasenja (*extra Ecclesia nulla salus*); dok u *Jedinstvu Crkve* nedvosmisleno poručuje: *Habere non posset Deum patrem, qui non habet Ecclesiam matrem.*⁴⁹ Kako bi se ove teze razumjele u potpunosti, važno je sagledati povijesni kontekst u kojemu su izgovorene i odnose u samoj Crkvi na relaciji Rim – Kartaga.

Vrijeme kada sv. Ciprijan piše spis o jedinstvu Crkve datira nakon jednog od najvećih progona kršćana. Riječ je o 251. godini, za trajanja Decijeva progona. „Decije postaje carem u lipnju g. 249. Vladarom su ga proglasile legije koje su boravile i djelovale po raznim poganskim gradovima i utverdama. Decije već 3. siječnja 250. izdaje svoj znameniti proglas kojim počinje njegovo progonstvo kršćana.“⁵⁰ Rimski vlast kršćanstvo je tada smatrala prije svega političkom prijetnjom. Kršćanstvo se širilo u to doba već izrazito brzo. Iskorjenjivanje kršćanstva vlastima se činilo jednim načinom očuvanja Carstva. „Naime, car Decije (249.-251.) smatrao je da kršćani potkopavaju vjerske temelje carstva i tada je prvi put donio državne zakone kojima je htio iskorijeniti kršćanstvo. Ediktom je naredio da svi stanovnici Carstva moraju žrtvovati bogovima. Broj onih koji su otpali (*lapsi*) je bio velik.“⁵¹ Pošto su otpali i pristupili žrtvovanju naloženom od Decija, progon se polako smirivao, a oni su se željeli vratiti u Crkvu. O njihovom povratku u Crkvu i ponovnom krštenju, u samom vrhu Crkve nije bilo konsenzusa.

Kartaški biskup dao je veliki značaj kroz pastoralno karitativno djelovanje i naučavanje o ispravnosti vjere kroz pisane tragove u procesima koji su slijedili u svrhu očuvanja jedinstva same Crkve. Iako je i sam bio prisiljen na bijeg u vrijeme progona, on se ipak nije udaljio iz svoje zajednice, dapače, angažirao se s još većom energijom pisanjem poticajnih teoloških djela, ali i konkretnim pastoralnim radom. U vrijeme progona mnogi su kršćani bili pogubljeni jer se nisu odrekli Isusa Krista, ali je bilo i otpadnika. Riječ je o kršćanima koji su javno zatajili svoju vjeru i prihvatili prinos žrtve bogovima, što je bilo u skladu s tadašnjom rimskom

⁴⁹ Vlastiti prijevod: Ne može imati Boga za oca tko nema Crkvu za majku.

⁵⁰ Marijan MANDAC, *Sv. Ciprijan*, 1.

⁵¹ Drago ŽUPARIĆ, *Kršćanski latinisti*, 55.

religijom. Poznati su po nazivu *lapsi* (otпали).⁵² „Prvo što je Ciprijan imao riješiti nakon progonstva bijaše pitanje otpalih. Za vrijeme njegova odsustva i mimo njegove izričite zabrane neki su svećenici, predvođeni Novatom i Felicisimom kao Ciprijanovim protivnicima od početka, pale bez prethodne pokore primali u crkveno zajedništvo i pripuštali euharistiji.“⁵³ Ciprijan 251. god piše djelo u kojem razrađuje problematiku otpalih (*De lapsis*) koje nam daje izravan prikaz njegova razmišljanja o tom pitanju. U tom izvornom spisu o otpalima Ciprijan nalaže kako je važno ustrajati na jedinstvu u Crkvi i ostati nepokolebljiv u vjeri. Pri tom Ciprijan svjestan svih nedaća s kojima je suočena Crkva pruža utjehu govoreći o pobjedi koja je već došla i božjoj prisutnosti. Ustrajne i nepokolebljive Ciprijan navodi kao primjer drugima:

*„Nemo, fratres dilectissimi, nemo hanc gloriam mutilet, nemo incorruptam stantium firmitatem maligna obtretratione debilitet. Cum dies negantibus praestitutus excessit, quisque professus intra diem non est, Cristianum se esse confesus est. Primus est victoriae titulus, gentilium manibus apprehensum Dominum confiteri: secundum ad gloriam gradus est cauta secessione subtractum Domino reservari.“*⁵⁴

(Nitko, predraga braćo, neka ovu slavu ne nagrđuje. Nitko neslomljivu čvrstinu onih koji su opstali u vjeri neka ne oslabljuje zlom mržnjom. Pošto je istekao dan za poricanje, tkogod unutar toga dana nije pristupio, priznao je da je kršćanin. To je prvi naslov pobjede napadnutog od ruku poganih koji je prihvatio Gospodina. Drugi korak ka pobjedi jest biti na oprezu u sigurnom uzmaku od progonitelja te biti pripravan Gospodinu.)⁵⁵

U ovom odlomku vidimo da privremeni bijeg kako bi se spasilo od progonitelja nije neprihvatljiv i grešan za kartaškog biskupa. I sam je Ciprijan jedno vrijeme bio u bijegu, odnosno na sigurnom odmaku, kako sam navodi. Mnogi su mu zamjerali taj bijeg za vrijeme progonstva, međutim Ciprijan i njegovi sljedbenici tvrdili su kako taj privremeni odlazak u skrovitost nije uzrokovan strahom za svoj život već željom za očuvanjem jedinstva i dosljednosti u Crkvi budući da je on bio glava Crkve u Kartagi. Pisma koja je Ciprijan pisao tijekom izbjivanja kroz progonstvo unutar 18 mjeseci, održavao vezu s svećenicima i vjernicima, otkrivaju niz događaja, koji se na neki način odražavaju u djelu *De lapsis*.⁵⁶ Opasnost koju je Ciprijan vidio zbog Novacijanova postupanja, nije zaobišla ni utjecajnu Crkvu u Kartagi koju je vodio sam Ciprijan. On tumači svećenicima i vjernicima znakove kraja strašnih progona s kojima su suočeni. Otpale zbog zablude i straha ne napada, već pruža milost, za razliku od onih

⁵² Etimološki, pojam *lapsi* je nominativ množine muškog roda participa perfekta latinskog deponentnog glagola *labor, lapsus sum*: poskliznuti, otpasti.

⁵³ Marijan MANDAC, *Sv. Ciprijan*, 15.

⁵⁴ CYPRIANUS, *De Lapsis*, 3, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Liber_de_Lapsis_MLT.pdf (12.07.2020.).

⁵⁵ Vlastiti prijevod.

⁵⁶ Maurice BÉVENOT, The Sacrament of Penance and St. Cyprian's De Lapsis, u: *Theological Studies*, 16 (1955.) 2, 175 – 213.

koji druge svjesno udaljavaju od Krista kroz obmane i zastrašivanja. Prema njima Ciprijan zauzima tvrdi stav:

*Qui exit et cedit, delicti particeps non fit; plagis vero et ipse perstringitur qui socius criminis invenitur. Et ideo Dominus in persecutione secedere et fugere mandavit, atque, ut id fieret, et docuit et fecit.*⁵⁷

(Tko izlazi i odstrani, dionik krivnje ne postaje; ali biti će uništen koji u društvu grijeha bude kao pomoćnik. Stoga je Gospodin naložio istupiti iz progona i pobjeći. Kao što jest, on nas uči i čini.)⁵⁸

Ove misli otkrivaju kako nije kasno za povratak sve dok je čovjek živ, odnosno dok nije stupio čas smrti. Vidimo da Ciprijan na neki način daje i ohrabrenje svojoj zajednici da unatoč svim opasnostima ustraju na jedinstvu u Kristu ističući kako nakon ovoga života nije kraj te da je valjano kao ispravan otići u kraljevstvo Božje. Kao odgovoran biskup, Ciprijan je aktivno djelovao protiv Novacijana zbog bojazni od stavova koje je zagovarao taj rimski svećenik, a koji su mogli pogubno djelovati na njegovu zajednicu. Svjestan važnosti jedinstva vjernika unutar jedne jedine Crkve, zastupao je blaži pristup prema otpalima od vjere i smatrao da oni koji su zaniijekali vjeru zbog straha od smrti tijekom progona trebaju biti vraćeni u Crkvu na način da se ponovo krste. Radikalni Novacijan zauzeo je drugačiji stav prema otpalima i to je bio jedan od razloga njegova spora. Ipak, Ciprijanov nauk u konačnici je prihvaćen unutar Crkve i njegove ekleziološke misli utjecale su na daljnji odnos prema Crkvi.

3. NOVACIJAN (NOVATIANUS)

Rim je na zapadu uz Kartagu i na istoku Aleksandriju bio jedan od najvažnijih sjedišta kršćanstva. Ono što je činilo neko područje utjecajnim bili su prije svega ljudi koji su živjeli na tom području. U kontekstu ranoga kršćanstva, prije svega se misli na utjecaj svećenika i biskupa. Jedan od poznatijih predstavnika rimske Crkve u prvoj polovini 3. st. bio je Novacijan (lat. Novatianus). Nema pouzdanih podataka o godini Novacijanova rođenja i smrti. Smatra se da je rođen i preminuo u istim godinama kada i Ciprijan (200. -250. god.). O njegovoj biografiji prije obraćenja također je malo dostupnih podataka. Poznato je da je studirao stoičku filozofiju.⁵⁹ Bio je rimski svećenik u vrijeme kada se Crkva nalazila pred jednim od najvećih izazova, o čemu je bilo govora u poglavlju o Ciprijanu. I Novacijan spada među važne osobe

⁵⁷ CYPRIANUS, *De Lapsis*, 10, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Liber_de_Lapsis_MLT.pdf (12.07.2020.).

⁵⁸ Vlastiti prijevod.

⁵⁹ Drago ŽUPARIĆ, *Kršćanski latinisti*, 61.

rane Crkve koje su krštene i zaređene tek u zrelijoj životnoj dobi. „Euzebije navodi da je kršten kao kinik, te da se zbog toga rimski kler suprotstavljao njegovu zaređivanju za svećenika.“⁶⁰

Unatoč suprotstavljanju zbog njegova zaređenja, on je ubrzo ipak stekao veliki broj svojih sljedbenika među vjernicima i unutar klera. Smatra se da su njegove vrline, prije svega intelektualne i retoričke, doprinijele njegovu brzom napretku od krštenja do svećenstva.

Čak se i kroz svjedočenja njegovih neprijatelja doznaje da je Novacijan bio nadareni pojedinac snažnog intelekta, izvrsnog obrazovanja, književno nadaren i elokventan.⁶¹ To je lako uočiti pregledom njegovih očuvanih djela koja obiluju finoćom stilskih figura, ali i poznavanjem same materije o kojoj piše; uglavnom o Trojstvu pri čemu svoje stavove često potkrjepljuje citatima iz Svetog pisma. Njegov pak značaj u kontekstu ekleziološke misli bitan je iz perspektive razumijevanja razloga općih polemika o ekleziološkim pitanjima, ali i posljedično o odlukama Crkve u daljnjem razvoju. Novacijan ne spada među crkvene oce, on se ubraja među šizmatike zbog raskola unutar Crkve o kojem će se u sljedećem odlomku detaljnije govoriti.

Ipak, on je jedan od najznačajnijih predstavnika suprotne strane crkvenih Otaca u važnim sporovima kritičnoga razdoblja za Crkvu, pri čemu se prvenstveno misli na spomenutoga sv. Ciprijana i rimskoga biskupa Kornelija, Ciprijanova prijatelja. Novacijanov nauk i teze koje je zastupao bili su povod brojnih teoloških rasprava toga vremena, koje su kasnije urodile i službenim odlukama Crkve koje su bile ujedno odgovor, odnosno osuda krivovjerja koje je on prema njihovu poimanju zastupao.⁶² U tom kontekstu analizira se Novacijanova uloga u razvoju ekleziološke misli u 3. st. i objekt apologije (obrane) Otaca. Nauk sv. Ciprijana i njegova djela uglavnom su bili odgovor, pa čak i apologija usmjerena upravo na Novacijanov nauk i stavove koje je Ciprijan smatrao pogrešnima i opasnim za Crkvu. Stoga je važno sagledati povijesne okolnosti tih događanja iz perspektive jednog od utjecajnijih rimskih predstavnika, Novacijana. Kao rimski svećenik, Novacijan je imao velik ugled među vjernicima i njegovi stavovi itekako su imali utjecaja na zbivanja unutar određenih krugova. Trinitarni nauk, koji je detaljno tumačio, nije nailazio ni na kakav prijepor unutar Crkve.

3.1. Stav prema lapsima

⁶⁰ Juraj PAVIĆ – Tomislav Zdenko TENŠEK, *Patrologija*, 135.

⁶¹ Usp: Douglas Floyd KELLY, *Novatian of Rome* (1972.) u: <https://era.ed.ac.uk/handle/1842/30338> (23.08.2020.).

⁶² O saborima u na kojima se raspravljalo o pitanjima palih vidi u: Marijan MANDAC, *Sv. Ciprijan*, 15.

Konkretan Novacijanov nauk o ekleziološkim dogmama također nije nailazio na kritike u crkvenim krugovima. Bit Novacijanove doktrine je sljedeća: Crkva je tijelo Kristovo, a vjernici su udovi. Pri tom Novacijan potvrđuje utemeljenje Crkve u Isusu Kristu i jedno krštenje kojim su svi otkupljeni. Dva su grijeha za koje prema rimskom svećeniku nema oprost: idolatrija i blud.⁶³ U kontekstu razumijevanja Novacijanova ekleziološkoga nauka i njegovih odluka, važno je iz povijesne perspektive sagledati prvi spomenuti grijeh, idolatriju. Pod pojmom idolatrija (grč. *εἰδωλολατρεία*) misli se na klanjanje idolima. Idoli (grč. *εἰδωλον* – kip, slika) u ovom kontekstu su poganski bogovi pred čijim kipovima su se klanjali i prinosili žrtvu ranije spomenuti otpali (*lapsi*) iz Crkve i koji su zatajili svoju vjeru pod pritiskom vlasti. Novacijanov odnos prema *lapsima* za mnoge je bio problematičan i bio je predmet brojnih kritika u pismima i knjigama koje su nam ostale sačuvane.

Prijeporna točka između sv. Ciprijana i sv. Kornelija s jedne i Novacijana s druge strane bilo je spomenuto pitanje otpalih (*lapsi*) te rasprava da li se oni trebaju vratiti u Crkvu nakon što su pod pritiskom straha od progona izišli iz nje.⁶⁴ Za razliku od Ciprijana koji je, kako smo vidjeli, smatrao da otpali uz iskreno kajanje trebaju biti ipak ponovo primljeni u Crkvu i nanovo kršteni, Novacijan je po tom pitanju bio rigorozan. On je pak smatrao da oni koji su izbjegli mučeništvo vršeći poganske obrede i prinose žrtvi ne mogu dobiti oprostjenje od Crkve. Oni su počinili grijeh prema Bogu.⁶⁵ Broj otpalih vidljiv je kroz rezultate brojnih istraživanja o broju stanovnika i kršćana u tim razdobljima. „Povjesničari su ipak ulažući posebne napore uspjeli u tomu utvrditi barem približnu statistiku. Ustanovili su tako da je gušće bio naseljen istočni dio Carstva, a da je u cijeloj rimskoj državi bilo:

- u 1. stoljeću između 53 i 55 milijuna stanovnika,
- u 2. stoljeću između 75 i 80 milijuna stanovnika,
- svršetkom 3. stoljeća oko 50 milijuna stanovnika.“⁶⁶

Iako je pad ukupnog broja stanovništva očit, unatoč navedenim progonima Carstvo ipak nije uspjelo smanjiti broj kršćana. „Oko 250. godine kršćanstvo je uhvatilo takve korijene da ga ni predstojeći progoni nisu mogli zadržati na putu do konačne pobjede.“⁶⁷ Paradoksalno je kako se u stoljeću dvaju velikih progona protiv kršćana zapravo drastično povećao njihov broj. „Kršćana je prema približnim procjenama sredinom 3. stoljeća bilo ukupno oko 3 milijuna, a

⁶³ Usp. Caspar René GREGORY, The Essay "Contra Novatianum, u: *The American Journal of Theology*, 3 (1899.) 3, 566 – 570.

⁶⁴ Sv. Kornelije, legalno izabrani Papa (251. – 253.) kojeg je Novacijan nastojao svrgnuti.

⁶⁵ NOVATIANUS, *Epistola ad Cyprianum Papam*, 1, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0250-0270,_Novatianus,_Epistola_ad_Cyprianum_Papam,_MLT.pdf (16.08.2020.).

⁶⁶ Slavko KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u staromu i srednjemu vijeku*, 47.

⁶⁷ Božo GOLUŽA, *Povijest Crkve*, Mostar, 1998., 41.

svršetkom toga stoljeća oko 7 milijuna (na oko 500 milijuna stanovnika), od čega oko 5 milijuna na Istoku, a 2 na zapadu.⁶⁸ Nauk crkvenih autoriteta, među kojima je svakako bio i Novacijan, i njihova tumačenja ispravne vjere i shvaćanja Crkve također niti tijekom samog progona nije izostajao. Budući da je u Novacijanovoj formulaciji Crkva tijelo Kristovo (*corpus Christi*) satkano od udova (*membra*), bilo je važno da oni budu čisti (grč: *καθαροί*). Novacijan i njegovi sljedbenici *novacijanci* čistima su nazivali sami sebe.⁶⁹ Stoga oni nisu trebali biti nanovo kršteni jer bi tako ugrozili samu Crkvu i njenu povezanost s Bogom. Konkretno kritike na račun *lapsa* (otpalih) i razloge zbog kojih je Novacijan smatrao da oni ne bi trebali biti ponovno kršteni nalazimo u jednom od njegovih sačuvanih pisama adresiranog od strane rimskog klera papi Ciprijanu. U njemu se upravo govori o pitanju otpalih:

*Quid enim magis aut in pace tam aptum aut in bellis persecutionis tam necessarium quam debitam servitatem divini vigoris tenere? Quam qui remiserit, instabili rerum cursu erret semper neccese est, et huc atque illuc variis et incertis negotiorum tempestatibus dissipetur, et, quasi extorto de manibus consiliorum gubernaculo, navim ecclesiasticae salutis illidat in scopulos...*⁷⁰

(Što je pak više u miru tako prikladno ili u vihoru progona tako nužno nego podnijeti zaduženu kušnju božanske snage? Sigurno je da će onaj je pokleknuo pred kušnje, uvijek lutati u vrtlogu nepostojanosti. Sad ovdje, sad ondje bit će razbacivan u neizvjesnim olujama i kao iz ruku uredbi izbivši kormilo udariti će brod crkvena dobra u stijene.)⁷¹

Novacijanova elokvencija, bogata stilskim figurama, vidljiva je i u ovom pasusu. Lađa (*navis*) je poznati metonimijski izraz za Crkvu u to doba, ali i kasnije, što će se vidjeti u poglavlju o sv. Ambroziju. Novacijan dakle ističe važnost postojanja u vjeri i podnošenje kušnje koja nam je dana od Boga. Ona daje milost i spasenje. Vraćanje *otpalih* natrag pod okrilje Crkve ni njima samima neće puno pomoći, smatrao je taj teolog. Oni će neprestano lutati u opasnostima.

3.2. Novacijan kao protupapa

Drugi događaj koji kontaminira Novacijanov nauk jest njegovo nepoštivanje crkvene hijerarhije zbog čega ga se konačno, kako smo ranije spomenuli, smatra šizmatikom. To je možda još veći uzrok prijepora i kritika s kojima je Novacijan bio suočen do tada. Esencijalno gledajući, kreposti koje se nameću odnosno one koje se kritiziraju kod Novacijana ne odudaraju u velikoj

⁶⁸ Slavko KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u staromu i srednjemu vijeku*, 48.

⁶⁹ Drago ŽUPARIĆ, *Kršćanski latinisti*, 62.

⁷⁰ NOVATIANUS, *Epistola ad Ciprianum Papam*, 31, 2, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0250-0270_Novatianus_Epistola_ad_Cyprianum_Papam_MLT.pdf (16.08.2020.).

⁷¹ Vlastiti prijevod.

mjeri od Ciprijana.⁷² Uvjeren u ispravnost svoga pristupa po pitanju otpalih, a znajući da je za ključne odluke važno donositi ih s pozicije velikog autoriteta nad vjernicima, Novacijan je sebe uz podršku nekih svojih pobornika mimo propisa postavio za papu. „Za Decijeva progonstva, kada je ubijen rimski biskup Fabijan, i kad je rimskom Crkvom upravljao kolegij svećenika, Novacijan je u tom kolegiju bio najznačajniji predstavnik.“⁷³ Ipak, unatoč svom ugledu, legalnim odabirom Novacijan ipak nije bio izabran za papu. „Kada je za rimskog biskupa (papu) 251. bio izabran Kornelije, dao se Novacijan od svojih pristaša i još trojice biskupa iz južne Italije (najudaljenijih kutaka) izabrati za protubiskupa (protupapu); tada je osnovao i Novacijansku Crkvu.“⁷⁴ Tim postupkom automatski je opovrgnuo jedinstvo Crkve.

Unatoč činjenici da je Kornelije službeno izabran za papu, Novacijan je sebe smatrao boljim kandidatom za upravljanje Crkvom u tim kriznim vremenima. Crkvu na čelu s Kornelijem kritizirao je zbog moralnih popustljivosti. Smatrao je da njegov tvrdi stav prema otpalima može održati opstojnost Crkve. Upravo je taj potez izazvao snažne reakcije unutar same Crkve, osobito kod sv. Kornelija, koji je legalno bio izabran za papu. Ciprijan je stao na Kornelijevu stranu u tom sporu čemu svjedoče brojna sačuvana pisma iz njihove korespondencije. Novacijanov potez bio je u suprotnosti s Ciprijanovim naukom: osnivanje vlastite crkve, Novacijan je poricao načelo jedinstvenosti Crkve koje pretpostavlja poštivanje autoriteta i hijerarhije. Samo je jedna Crkva izvan koje nema spasenja prema Ciprijanu. Upravo zbog toga, Novacijan i njegovi sljedbenici su bili isključeni iz Crkve na Rimskom sinodu 251. godine.

4. ZBIVANJA U CRKVI NAKON MILANSKOG EDIKTA I NICEJSKOGA SABORA

Rimljani su, kao što je poznato, bogove smatrali ključnima za procese na zemlji, bilo da se radi o odabiru kraljeva ili kasnije careva, urodu zemlje ili pak pobjede u ratu. Uspjeh Carstva bio je znak milosti bogova, uglavnom Jupitera kao vrhovnoga boga rimske religije.⁷⁵ Tako primjerice

⁷² Ciprijan disciplinu, odnosno ustrajnost koju ističe i Novacijan naziva čuvaricom nade (*custos spei*), užetom vjere (*retinaculum fidei*), vođom puta spasenja (*dux itineris salutaris*) i sl. Više vidi u: Cyprianus CARTHAGINENSIS – *De habitu virginum*, 1, u: (https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Liber_de_Habitu_Virginum_MLT.pdf) (21.07.2020.).

⁷³ Juraj PAVIĆ – Tomislav Zdenko TENŠEK, *Patrologija*, 135.

⁷⁴ Drago ŽUPARIĆ, *Kršćanski latinisti*, 61.

⁷⁵ Jupiter je rimski pandan za Zeusa u grčkoj mitologiji.

nakon velikih pobjeda Augusta u Horacijevim pjesmama otkrivamo kako se zbog trijumfa bogovima zahvaljivalo i prinostilo žrtve.⁷⁶ Gotovo od samom osnutka Rima kroz cijelo razdoblje antike Rimljani su štivali svoje bogove i održivali tradiciju. Tomu svjedoče brojni spomenici koji se nalaze i danas u Rimu. Moć rimskog Carstva, koja se prepisivala naklonosti bogova trajala je dugi niz stoljeća. Međutim, tijekom 3. i 4. stoljeća Carstvo je bilo suočeno s velikim gubitcima i ugrozama granica od prodiranja stranih plemena. U isto to vrijeme kada je suočeno s neizvjesnošću i ekonomskim poteškoćama, Carstvom se širi nova religija, kršćanstvo. Zbog toga se proganjalo kršćane smatrajući ih krivcima za teško stanje u Carstvu.

Kršćanstvo se shvaćalo kao ugrozu za Carstvo i uzrokom nedaća s kojima je suočeno. Prije svega, ono je bilo u potpunosti drugačija od njihove religije. „Ništa se toliko ne razlikuje koliko odnos pogana s njihovim božanstvima i odnos kršćana s njihovim Bogom: poganin je bio zadovoljan svojim bogovima ako je od njih dobio pomoć na osnovu svojih molitava i želja, dok se kršćanin više ponašao tako da njegov Bog bude zadovoljan njime.“⁷⁷ Nakon spomenutih progona careva Decija i Valerijana napadi na kršćani nisu jenjavali u vremenima koji slijede. Četvrto stoljeće započelo je još dramatičnije za Crkvu. Od 303. do 311. Crkva je pretrpjela jedan od dva najveća progona u kojima je bilo tisuće mrtvih.⁷⁸ Međutim, u prvoj polovini 4. st. za vrijeme cara Konstantina, došlo je do dramatičnoga preokreta u Carstvu, ali i u položaju Crkve unutar njega. Kao i njegovi prethodnici, Konstantin je bio suočen s mnogim napadima i borbama za očuvanje granica. „U krvavoj bici pred vratima samoga Rima, na mostu milvijskom, pobijedio je Konstantin, vladar Galije i Hispanije, okrutnog Maksencija, Augusta u Rimu i Italiji. Sam Maksencije zaglavi u mutnim valovima Tibera. Bilo je to 28. listopada godine 312.“⁷⁹ Međutim, za razliku od svojih prethodnika, Konstantin svoju potvrđenu moć nije usmjerio na progon kršćana. „Konstantin nije pošao stopama Trajana i Dioklecijana, nije se zanosio slavom Augustovom, nije ga zaslijepio sjaj ideala stare rimske države. U malo dana nakon pobjede nad Maksencijem ostavi Rim, pođe u Milan i protiv svake logike događaja i protiv ideje onoga dostojanstva, čijim je bio nosiocem, početkom god. 313. izdade skupa s Licinijem, Augustom Illiryka, milanski ukaz u kojem dade posvemašnju slobodu kršćanima.“⁸⁰

⁷⁶ Usp. HORACIJE, *Ode i Epode*, 3, 14, preveo: Šimun Šonje, Zagreb, 2015., 117 – 118.

⁷⁷ Paul VEYNE, *Kako je naš svijet postao kršćanski (312. – 394.)*, Zagreb, 2019., 15.

⁷⁸ *Isto*, 9.

⁷⁹ Svetozar RITIG, Konstantin Veliki u crkvenoj i svjetskoj povijesti, u: *Bogoslovska smotra*, 4 (1913.) 2, 109 – 119.

⁸⁰ *Isto*.

Bila je riječ o prijelomnom trenutku za cijelo Carstvo. Iako je Crkva i dalje bila suočena s brojnim ugrozama u tom razdoblju patrologije te je ispovijedanje vjere (*confessio fidei*) milanskim ediktom ozakonjeno te više nije podlijegalo progonu, opasnosti za Crkvu i nadalje su dolazile uglavnom iznutra. Brojne su hereze iz toga vremena ugrožavale samu Crkvu i njenu baštinu za čije očuvanje su brojni njeni predstavnici, prvenstveno biskupi i svećenici, ali i vjernici dali svoje živote kroz mučeništvo ostavši uz Krista (*propter suo nomine*). Iako su vanjske i vidljive opasnosti, poput progona, bile u ovom razdoblju prekinute, unutarnje opasnosti na koje su oci stoljećima ranije upućivali ostale su. Štoviše, bilo ih je čak i više. Crkveni oci bili su suočeni s obranom od helenističkih filozofa, ali još više herezama unutar Crkve. Nauk heretika bio je u suprotnosti sa samim *fundamentom* pologa Crkve. Jedna od najrasprostranjenijih hereza bio je arijanizam, čiji je predstavnik Arije nijekao Kristovo božanstvo. Ipak, nasuprot hereticima bili su veliki crkveni učitelji koji su svojim znanjem kroz rasprave i djelovanje doprinijeli očuvanju Crkve i obrani od krivovjerja.

„Velik utjecaj na produbljenje duhovnosti i moralnog života kršćanskog svećenstva i puka vršili su tada učeni i sveti biskupi koji su nazvani crkvenim ocima i drugi sveti, od kojih su se mnogi istakli i kao teolozi. Najpoznatiji su: sv. Atanazije, sv. Bazilije Veliki, sv. Grgur Nazijanski, sv. Ivan Zlatousti, sv. Ambrozije, sv. Jeronim, sv. Augustin, papa sv. Leon I. Veliki i sv. Grgur I. Veliki.“⁸¹ Latinski jezik tada je već duboko prisutan u kršćanskoj literaturi. Osim proze pojavljuju se i kršćanski pjesnici uzvisujući Boga kroz čuvene himne koji svoje začetke primaju u ovom razdoblju. Na zapadu jedan od najpoznatijih svetaca i najplodnijih pisaca u prozi i stihu koji pripada ovom periodu patrologije svakako je bio sv. Ambrozije, milanski biskup.

5. SV. AMBROZIJE (AURELIUS AMBROSIUS)

Sv. Ambrozije (lat. Aurelius Ambrosius) rođen je u kršćanskoj obitelji u gradu Tieru, oko 334. g. Otac mu je bio pretorijanski prefekt.⁸² Riječ je dakle o patricijskoj obitelji iz koje je izrastao Ambrozije u kojoj je bio najmlađi od troje djece, uz Marcelinu i Sotera. „Poslije očeve smrti preselila se majka s djecom u Rim. Marcelina je stupila u samostan, a Soter se posvetio državnoj službi.“⁸³ Najmlađi Ambrozije također se posvetio obrazovanju. Budući da je potjecao iz

⁸¹ Slavko KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u staromu i srednjemu vijeku*, 75.

⁸² Drago ŽUPARIĆ, *Kršćanski latinisti*, 85.

⁸³ Juraj PAVIĆ - Tomislav Zdenko TENŠEK, *Patrologija*, 222.

imućne obitelji te obzirom na uglednu dužnost koju je obnašao njegov otac, Ambrozije je imao mogućnost stjecanja kvalitetnoga školovanja. Nakon okončanja obrazovanja Ambrozije se bavio državnim činovničkim poslovima te je već tada stekao veliki ugled unutar struktura vlasti zahvaljujući svom pristupu radu, ali i osobnim karakteristikama. Djelovao je u talijanskom gradu Milanu, na području na kojem su se unutar Crkve odvijale najveće borbe između pravovjernih kršćana i pristaša arijanizma. Uslijed tih zbivanja, u svojoj 40. godini (374.god.) Ambrozije je pokršten, a svega osam dana nakon toga bio je izabran za milanskoga biskupa.⁸⁴ Primjećujemo kod Ambrozija, kao prethodno kod Ciprijana i Novacijana, da je kršten u zreloj životnoj dobi.⁸⁵

5.1. Utjecaj na Ambrozijev nauk

Korpus Ambrozijevih očuvanih djela obuhvaća tematiku iz gotovo svih pravaca teologije. Ambrozijev lik i djelo su neizostavni za dublje razumijevanje ekleziološkoga nauka toga vremena. Najjasniji uvid u ekleziološki nauk sv. Ambrozija pruža njegovo djelo *O dužnostima oltara (De officiis ministrorum)* napisano oko 387. god. u tri knjige. Po naslovu djela na prvi pogled moglo bi se pretpostaviti kako je riječ o knjizi koja sadrži formalne uredbе crkvenih dužnosnika. Ambrozije kao veliki intelektualac i poznavatelj rimskih klasika to je djelo nazvao prema Ciceronu, kojega je uz Vergilija najviše cijenio od rimskih klasika.⁸⁶ Nije nepoznato da su i njegovi prethodnici proučavali klasičnu literaturu i preuzimali brojne tehničke elemente u svoja djela. Spomenuto Ciceronovo djelo na koje se ugledao Ambrozije glasi *O dužnostima (De officiis)*. Također je Ambrozije preuzeo mnoštvo ideja iz stoičke filozofije, kojih je Ciceron bio rječiti tumač.⁸⁷ Kritičari su prigovarali Ambroziju zbog helenizacije u njegovu nauku. Na te kritike odgovorio je kler navodeći da kršćanske doktrine na grčkom filozofskom jeziku ipak treba shvatiti kao inkulturaciju, a ne kao helenizaciju.⁸⁸ Sam uvid u Ambrozijevo spomenuto djelo svjedoči kako nije riječ tek o pukom kopiranju rimskih klasika. Naslovna riječ *officium* označava općenito službu. Kod Cicerona, koji je bio i sam odvjetnik, *officium* se odnosi na

⁸⁴ Drago ŽUPARIĆ, *Kršćanski latinisti*, 85.

⁸⁵ Iako se krštenje preporučivalo nakon rođenja, krštenja u zreloj dobi u prvim stoljećima nisu bio izuzetak već praksa. O razlozima odgoda krštenja u ranoj Crkvi vidi više u: Thorton ROBINSON, *St. Ambrose: His Life, Time and Teaching*, New York, 1897., 12 – 13.

⁸⁶ Vladimir VRATOVIĆ, *Rimska književnost*, Zagreb 2008., 194-195.

⁸⁷ Alcuin F. COYLE, Cicero's *De officiis* and *De officiis ministrorum* of st. Ambrose, u: *Franciscan Studies*, 16 (1955.) 3, 224 – 256.

⁸⁸ Marcia L. COLISH, Classicism and Catechesis in the Patriarch Treatises of Ambrose of Milan, u: *Rivista di Storia della Filosofia*, 61 (2006.) 1, 9 – 42.

odvjetničke djelatnosti odnosno retoričke sposobnosti. Kod Ambrozija *officium* podrazumijeva onu službu u Crkvi, gdje je naglasak na važnim zadaćama za biskupe i svećenike.⁸⁹ Djelo je upućeno prvenstveno svećenicima i biskupima. Ambrozije je preuzeo dikciju od klasičara kako bi svoj nauk o Crkvi što jasnije argumentirao i poganima s kojima su se često vodile polemike. Djelo dakle ima dublju teološku poruku.

Biskup Ambrozije u kontekstu ekleziološkoga nauka u prvom redu anticipira moralne kreposti pojedinca i zajednice kao preduvjete očuvanja crkvene zajednice. Upravo je najvažnija intencija djela *De officiis ministrorum*. „Spis se dijeli na tri dijela. U prvom autor govori o *poštenju* kao kreposti iz koje niču mudrost, pravednost, jakost i umjerenost. Druga knjiga je o *koristi*. Korisno je sve ono što prati ljubav, blagost, dobrotvornost i darežljivost. Treća knjiga pokušava dokazati usku povezanost između poštenja i koristi. Kad ih nije moguće povezati, potrebno je da kršćanin dade prednost poštenju, pa i uz cijenu života, kao što su to posvjedočili kršćanski mučenici.“⁹⁰ Poticaj za moralnim vrijednostima Ambrozije nalazi u svetom Pismu. Pri argumentaciji svojih teza, Ambrozije se koristi obiljem grčkih termina te spominje nauk Aristotela i Platona ističući njihova otkrića, ali ih pretpostavlja Jobu:

*Quanto antiquior illis Job, qui hæc primus reperit, nec eloquentiæ phalerendæ gratia, sed veritatis probandæ, præmittenda æstimavit?*⁹¹

(Koliko stariji od njih je bio Job, koji je prvi to otkrio. Zar nije smatrao većom čašću iskazivanje istine, nego obilnu rječitost?)⁹²

Knjiga o Jobu kod većine Otaca, pa tako i kod sv. Ambrozija bila je velika motivacija za poučavanje u vjeri ali i rasprave s krivovjericima te je često citirana u njihovim djelima u svrhu argumentacije postavljenih teza. Ambrozije je, međutim, jedinstven među patrističkim piscima po tome što on tumači Joba isključivo kao moralni primjer. Iako nije napisao cjeloviti komentar biblijske knjige o Jobu, spomeni na Jobova djela proširena su u velikom broju Ambrozijevih traktata, govora, pisama i komentara na druge biblijske knjige.⁹³ Poput Ciprijana, Ambrozije ističe važnost iskrenog odnosa prema Crkvi stavljajući primat na duhovnim krepostima, kako pojedinca tako i zajednice. Osoba polazi sama od sebe i svjesna je svojih slabosti i grijeha. Ambrozije se u svojim djelima oslanjao na očuvanje i tumačenje dogmi. One su nastale u rogovima rasprava protiv heretika i njihovih hereza. One su u prvim stoljećima neshvatljive ako

⁸⁹ U hrvatskom jeziku ova riječ je preuzela i druga značenja, primjerice *Oficij* koji je nastao iz ove latinske riječi.

⁹⁰ Juraj PAVIĆ – Tomislav Zdenko TENŠEK, *Patrologija*, 223 – 224.

⁹¹ AMBROSIIUS, *De officiis ministrorum*, 1, 44, u: https://documentacatholicaomnia.eu/02m/0339-0397_Ambrosius_De_Officiis_Ministorum_Libri_Tres_MLT.pdf (22.08.2020.).

⁹² Vlastiti prijevod.

⁹³ Judith Reesa BASKIN, Job as Moral Exemplar in Ambrose, u: *Vigiliae Christianae*, 35 (1981.) 3, 222 – 231.

im se pristupa pogrješnim duhom i ako se ne uzme u obzir bitka za istinu vjere.⁹⁴Iako je kršten relativno kasno, neosporno je njegovo izvrsno poznavanje sv. Pisma. „Pod vodstvom svećenika Simplicijana Ambrozije se bavio teološkim studijem, osobito utemeljenim na grčkim crkvenim ocima. Time je teologiju grčkih Otaca prenio na zapad.“⁹⁵ Ambrozije kao biskup svojoj zajednici kroz pisana djela tumači i podučava način pravovaljanog odnosa prema Crkvi. On u svom naučavanju stavlja naglasak na potrebu jedinstva Crkve, na čemu je stoljeće ranije inzistirao sv. Ciprijan. Ambrozije dakle ne odstupa od prihvaćenog nauka Crkve, koji je ranije utemeljen, već se oslanja na njega te ga dodatno proširuje i obogaćuje, kako stilski, tako i fundamentalno. Ambrozije je svjestan tih vremena kojima je svjedočio sv. Ciprijan iako su se događala prije njegova života i tijekom svoje mladosti što otkrivamo u nekim recima iz spomenute knjige.

*Fuerunt tamen qui et quos Ecclesiae redemerunt, in servitute revocare vellent, ipsa graviores captivitate, qui inviderent alienam misericordiam. Ipsi si in captivitate venissent, servirent liberi: si venditi fuissent, servitutis ministerium non recusarent: et volunt alienam libertatem rescindere, qui suam servitute non possent rescindere, nisi forte pretium recipere emptori placeret: in quo tamen non rescinditur servitus, sed redimitur.*⁹⁶

(Bili su ipak oni koji su se vraćali u ropstvo a koje je Crkva otkupila. Po samoj težini robovanja teži, prezirali su strano milosrđe i željeli su biti natrag zazvani na ropstvo. Pa i ako bi bili predani u ropstvo, služili bi ga kao da su slobodni i služenje ropstva nisu odbijali. Bilo je i onih koji su željeli uništiti tuđu slobodu, a svoje ropstvo nisu mogli uništiti, osim ako se nisu mogli isplatiti cijenu robovlasniku. U tom slučaju ropstvo ne bi bilo poništeno već otkupljeno.)⁹⁷

Ambrozije opisuje okolnosti vremena progona koja su svojstvena prednicejskom periodu. Kušnje koje su kršćani tada trpjeli Ambrozije ističe kao poticaj na čvrstoću vjernicima. Pri tome, Ambrozijeve rečenice kojima opisuje događaje progona u prethodnim desetljećima su kratke i jednostavne.

5.2. Otac kršćanskih himana

Pri svom literarnom djelovanju Ambrozije nauk uzdiže na veću književnu razinu te tako polje patristike obogaćuje pjesničkim umijećem koje će biti uzor njegovim brojnim sljedbenicima.

⁹⁴ Ivica RAGUŽ, *Ambrozije*, Đakovo, 2020., 21.

⁹⁵ Drago ŽUPARIĆ, *Kršćanski latinisti*, 85.

⁹⁶ O Ambrozijevu opisu vremena progona više u: AMBROSIUS, *De officiis ministrorum*, 2, 15, u: https://documentacatholicaomnia.eu/02m/0339-0397_Ambrosius_De_Officiis_Ministrorum_Libri_Tres_MLT.pdf (24.08.2020.).

⁹⁷ Vlastiti prijevod.

Smatra se ocem kršćanskih himana u kojima često spominje Crkvu. Kada je riječ o Crkvi, on ju oslikava kroz razne metafore. U prvom himnu, ona je za njega lađa:

*Hoc nauta vires colligit,
Pontique mitescunt freta,
Hoc ipsa petra Ecclesiae
Canente, culpam diluit.*⁹⁸

U ovom mornar sabire snage
I utišava valove i dubine,
U tom sama stijena Crkve
Pjevanju, razrješava krivnju.⁹⁹

Aluzija u ovoj strofi je dakle na Isusa Krista koji je mornar i upravitelj Crkve utemeljene na stijeni. U ovom prikazu vidi se naglašavanje potrebe jedinstva. U brodu, odnosno Crkvi, kojim vlada Krist, nema opasnosti od ikakvoga nevremena. Štoviše, postojanost u njoj čisti pojedinca od grijeha. Ambrozije se pokazao izvrsnim u poeziji. Stih kojim Ambrozije piše himne je jamski dimetar. To je sažet metar i umjetnička upotreba koja zahtijeva znatnu pjesničku kompetenciju, ali osobit je po svojoj kratkoći i sasvim prikladan lirskoj poeziji. Kakvu vještinu lirski pjesnik može postići u kratkim metričkim oblicima, pokazao je Horacije, a prije toga Prudencije.¹⁰⁰ Ono što najviše krase Ambrozijeve himne jesu bogati alegorijski prikazi i epiteti, prvenstvo upućeni Kristu.

5.3. Biskup kao učitelj, učitelj kao apologeta

Učiteljstvo je za biskupa Ambrozija jedna od temeljnih zadaća njegova poslanja. „Ambrozije spada među najveće biskupske likove IV. st., a uz Augustina, Jeronima i papu Grgura Velikog spada među velike crkvene oce zapada – nazvane *egregi doctores eccllesiae*.“¹⁰¹ Važno je spomenuti kako je Ambrozije svojim autoritetom imao naklonost ne samo vjernika i Crkvenih poglavara već i od strane svjetovnih istaknutih vladara što mu je svakako pripomoglo u svojim nastojanjima i djelovanjima za dobrobit Crkve u vremenima kada je suočena s brojnim herezama. U procesima prihvaćanja Crkve i postizanja tolerancije u društvu Ambrozije je imao neizostavan značaj. „Kao prijatelj i savjetnik cara Gracijana (375-383), Valentijana II (375-392) i Teodozija (379-395) odlučno je utjecao na crkvenu politiku i tako postao lik-voditelj zapadne Crkve; i u tome je tipični zapadnjak, koji se političkom monofizitstvu suprotstavljao u

⁹⁸AMBROSIUS, *Hymni*, 1, u: https://documentacatholicaomnia.eu/02m/0339-0397_Ambrosius_Hymni_MLT.pdf (15. 07. 2020.).

⁹⁹ Vlastiti prijevod.

¹⁰⁰ Jan den BOEFT, Delight and Imagination: Ambrose's Hymns, u: *Journal of Late Antiquity*, 6 (2013.) 1,108 – 134.

¹⁰¹ Drago ŽUPARIĆ, *Kršćanski latinisti*, 85.

oba smjera: političkoj vlasti branio je da presiže na crkveno-religijsko područje, državnoj vlasti priznaje samostalnost i funkciju nosioca poretka u građanskom životu.¹⁰² Ukratko, može se reći kako je u odnosu prema vlastima djelovao prema načelima koje je utemeljio Krist.¹⁰³ U svom djelovanju kroz službu Kristove Crkve biskup Ambrozije pridodao je veliku važnost prije svega učenju samoga sebe, a potom i vjernika. Uzevši u obzir spomenutu činjenicu kako je kršten i zaređen u relativno zreloj životnoj dobi, a tijekom mladosti se bavio općim obrazovanjem, jasno je da je biskup Ambrozije trebao konstantno učiti i proučavati Božju riječ kako bi mogao i unutar Crkve iznositi ispravan nauk. „Učio je upoznavati i komentirati Bibliju prema djelima Origena, neupitna autoriteta „aleksandrijske škole“. Na taj je način Ambrozije u latinski ambijent prenio razmatranje pisma kakvo je započeo Origen, započinjući na zapadu prakticirati njegova božanstva čitanja (*lectio divina*). Ta je metoda čitanja vodila čitavo Ambrozijevo propovijedanje i djela koja upravo proizlaze iz *molitvenog slušanja* riječi Božje.“¹⁰⁴ Ambrozije je dakle sazeo prethodno znanje stečeno kroz opće svjetovno obrazovanje i znanje stečeno proučavanjem Pisma i djela Otaca što mu je omogućavalo pristup široj društvenoj zajednici. Nauk, vještine i djelovanja bili su usmjereni u tumačenje Božje riječi. Kakav je Ambrozije imao utjecaj na puk svojim spomenutim učenjima i koliko su njegovi govori bili vrijedni, doznajemo od samog sv. Augustina:

*U Milanu pođoh k Biskupu Ambroziju, koji je bio poznat cijelom svijetu kao jedan od najboljih ljudi, a bijaše pobožan štovalac tvoj. Njegovi su govori tada revno pružali tvome narodu snagu tvoje pšenice, veselje tvoga ulja i trijeznu opojnost tvog vina (PS 81, 17; 45,8). K njemu sam bio vođen od tebe nesvjesno, kako bih po njemu bio svjesno vođen k tebi.*¹⁰⁵

Ambrozijevo učiteljstvo usmjereno je na ukazivanje krivovjerja koja su u to doba bila brojna. Prema Ambroziju važno je kontinuirano učiti i izvlačiti pouke. Na koncu, Ambrozije kao učitelj ostao je poznat i u razvoju ekleziološke misli te bitan u vremenima i nakon njegove smrti. On stavlja veliki imperativ upravo na nauci; učenju sebe i podučavanju drugih. Ovaj stav nalazimo na početku same knjige gdje se obraća biskupima:

*Dicendo enim, timorem Domini qui communis videtur esse omnibus, expressit insigne verecundiae.*¹⁰⁶

(Govoreći pak, da je strah prema Gospodinu onaj koji se čini zajednički svima ,iskazuje se veličina poštovanja.)¹⁰⁷

¹⁰² August FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve*, Zagreb, 1993., 76.

¹⁰³ "Podajte dakle caru carevo, a Bogu Božje." (Mt 22, 17-21).

¹⁰⁴ Papa BENEDIKT XVI, *Crkveni oci*, 105.

¹⁰⁵ Aurelije AUGUSTIN, *Ispovijesti*, Zagreb, 2016., 87.

¹⁰⁶ AMBROSIVS, *De officiis ministrorum*, 1, 1, u: https://documentacatholicaomnia.eu/02m/0339-0397_Ambrosius_De_Officiis_Ministorum_Libri_Tres_MLT.pdf (24.08.2020.).

¹⁰⁷ Vlastiti prijevod.

Ono što čini Ambrozija svojstvenim, to je upravo njegova jasnoća u izražavanju. U toj se jednostavnosti krije velika dubina.¹⁰⁸ Prilikom tumačenja o krepostima koje nalaže svojoj zajednici, Milanski biskup Ambrozije na prvo mjesto stavlja *strah Božji (timor Dei)*. Ljudi su dakle jednaki prema Bogu po Isusu Kristu. Strahopoštovanjem ali i ljubavlju prema Bogu čovjek upućuje ljubav i prema svojim bližnjima. Zajedništvo u vjeri moguće je preko ljubavi prema Bogu. Nadalje, poziv na strah prema Bogu može biti i utjeha vjernicima u vremenima neizvjesnosti. Ambrozije u nastavku istog poglavlja jasno tumači važnost ove kreposti:

*Et tamen cum ipse timor initium sapientiae sit, et effector beatitudinis (quoniam timentes Deum beati sunt), praeceptorem se sapientiae edocendae, et demonstratorem beatitudinis adipiscendae, evidenter significavit.*¹⁰⁹

(Pa ipak budući da je sam strah počelo mudrosti, tvorac blaženstva (budući da su blaženi oni koji se boje Boga), sam jasno sebe označava kao učitelja izučene mudrosti i pokazatelja dostignute blaženosti.)¹¹⁰

Prihvatanje Boga dakle kao višnjega prema Ambrozijevim riječima uvjetuje dar istinskog razuma. S druge pak strane, oholost i samodopadnost, što smo vidjeli kod ranije spomenutih pisaca, vodi u propast.

Ambrozijeva specifičnost je u tome što u samo nekoliko kratkih rečenica sažme doktrine koje vjerniku omogućavaju jasnije razumijevanje same vjere. U ovim recima Ambrozije otkriva put sjedinjenja s Bogom. Cilj je blaženstvo (*beatudo*). Polazište kojim treba krenuti jest posjedovanje vrline straha prema Bogu (*timor Dei*). Ta vrлина koju krasí skromnost i priznanje Boga vodi prema počelu mudrosti (*sapientia*). *Sapientia* pak vodi do spomenutog cilja: Blaženstva (*beatudo*). Ambrozije dakle u nekoliko pojednostavljenih izraza oslikava *trokut spasenja*. Sublimirajući poruku, Bog osvjetljava taj put čovjeku kada spreman saslušati Božju riječ. Poniznost i učenje za Ambrozija su ključni u očuvanju vjerske baštine. Ovaj stav nalazimo na početku same knjige gdje se obraća biskupima: *Sibi autem discendum esse, ut doceat*¹¹¹ kaže ovaj veliki crkveni učitelj. Prilikom tumačenja o krepostima koje nalaže svojoj zajednici, milanski biskup Ambrozije na prvo mjesto stavlja Strah Božji. Ljudi su dakle jednaki prema Bogu po Isusu Kristu. Strahopoštovanjem ali i ljubavlju prema bogu čovjek upućuje ljubav i prema svojim bližnjima. Zajedništvo u vjeri moguće je preko ljubavi prema Bogu. Nadalje, poziv na strah prema Bogu može biti i utjeha vjernicima u vrijeme dok opasnosti od progona još i dalje traju.

¹⁰⁸ Ivica RAGUŽ, *Ambrozije*, 21.

¹⁰⁹ AMBROSIUS, *De officis ministrorum*, 1, 1, u: https://documentacatholicaomnia.eu/02m/0339-0397_Ambrosius_De_Officiis_Ministrorum_Libri_Tres_MLT.pdf (24.08.2020.).

¹¹⁰ Vlastiti prijevod.

¹¹¹ Prijevod: Svatko mora učiti sebe da bi mogao podučavati.

6. NASLJEĐE CIPRIJANA, NOVACIJANA I AMBROZIJA

Sav Crkveni nauk rezultat je kontinuiteta djelovanja Crkve i njenih predstavnika kroz brojna stoljeća, a svoje uporište ima u Isusu Kristu. Razumijevanje važnost njihova utjecaja na periode za i nakon njihova života, ključno je za razumijevanje ispravnog nauka Crkve. Sveti mučenik Ciprijan ima neizmjeran značaj u razvoju ne samo ekleziološke misli nego Crkvu općenito i nakon svoje smrti budući da su se veliki crkveni oci kasnijeg razdoblja oslanjali na njegove teze u svojim djelima. U *Ispovijestima* sv. Augustina (354. - 430.), velikog crkvenog oca i sljedbenika Ciprijanova nauka, u opisu njegova odlaska iz rodne Kartage u Rim nalazimo podatak da je u to vrijeme već bila sagrađena Crkva u spomen sv. Ciprijanu. Crkva se, prema opisu iz *Ispovijesti*, nalazila u Kartagi negdje uz obalu.

„Kad me opirala da se vrati bez mene, jedva sam je nagovorio da one noći ostane u crkvi koja je bila sasvim blizu našoj lađi, a bila je posvećena uspomeni blaženog Ciprijana.“¹¹² Augustin, također izdanak Kartage kao i Ciprijan, otkriva kako je Ciprijan za njegova života bio blažen. To potvrđuje kako je nedvojben njegov značaj i doprinos u promicanju ispravne vjere i očuvanju Crkve. Svojim učenjem i žrtvom slijedeći Krista postavio je temelje daljnjeg napretka i širenja crkvene zajednice, ali i ispravnog ekleziološkog nauka. Nadalje, analizirajući odluke crkvenih Sabora kasnijih vremena, razvidno je kako one ne samo da ne odstupaju, već potvrđuju Ciprijanov nauk, osobito kada je riječ o važnosti *jedinstva* unutar same Crkve. Pri tom se prvenstveno misli na Nicejski sabor 325. godine kojim su se definirale dogme o Crkvi i njezinoj jedinstvenosti. Novacijanovo ime važno je u polju patristike. Njegovo djelo *O trojstvu* (*De trinitate*) prvo je teološko djelo napisano na latinskom jeziku i na neki način označava početak perioda kršćanske latinske književnosti koja već kod samog Novacijana, glede stilskih obilježja, započinje procvat. Kao svećenik i teolog, nakon raskola kojeg je prouzročio, stekao je Novacijan pristaše koji su se zvali novacijanci. Kao i on, smatrali su sebe čistima i svetima, a prema grešnicima unutar Crkve bili su rigorozni i nepopustljivi. Njihov nauk osuđen je spomenutoj Rimskoj sinodi.

Biskup Ambrozije ostavio je velikoga traga na život i stvaralaštvo sv. Augustina. Augustin je osobno slušao govore Ambrozija u Milanu.¹¹³ Upravo je Ambrozije jedan od najzaslužnijih za Augustinovo obraćanje na kršćanstvo. Rezultat toga je veliko bogatstvo koje je kasnije

¹¹² Aurelije AUGUSTIN, *Ispovijesti*, 81.

¹¹³ Kada je sv. Ambrozije postao biskup (374.), sv. Augustin (354. – 430.) imao je 20. godina.

Augustin ostavio u nasljeđe Crkvi svojim djelima. Znanje je oružje s kojim se treba boriti protiv opasnosti. Stoga je razumljivo da su intelektualne sposobnosti praćene vrlinama neki od najvažnijih kriterija za odabir predstavnika Crkve. U skladu s čuvenim pravilom *fides quaerens intellectum*, znanje je, potkrijepljeno vrlinama, ono što je najviše očuvalo razvoj eklesiološke misli.

7. PATROLOŠKA KOMPARACIJA 3. I 4. STOLJEĆA

Treće i četvrto stoljeće zasigurno spadaju u jedan od najdramatičnijih perioda ne samo za razvoj Crkve nego svjetske civilizacije općenito. U vremenima progona, prije cara Konstantina najveći naponi otaca bili su uglavnom usmjereni na borbe protiv krivovjerja. Nesumnjivo je kako su biskupi i svećenici imali veliki autoritet među vjernicima. Ono što je razvidno iz očuvanih dijela jest činjenica da se nisu postavljali iznad vjernika, već kao jedni od njih, s ljubavlju i poniznošću, čak i u vremenima najvećih opasnosti.¹¹⁴ Ciprijan je primjer biskupa koji je živio sa svojom zajednicom kao krvi među jednakima, *primus inter pares*. On je svojim naukom i djelovanjem ostao ukorijenjen u temelje same Crkve i njenih dogme. Prije svega tu se misli na važnost jedinstva Crkve kojeg je neumorno zastupao i u najokrutnijim fazama progona. Nauk crkvenih otaca bio je neprocjenjiv u kontekstu očuvanja Crkve općenito. S druge pak strane Novacijan, unatoč izuzetnom obrazovanju i doprinosu u vidu razvoja kršćanskog latiniteta, zbog nepoštivanja autoriteta i ustroja Crkve utemeljenog na jedinstvu ostao je poznat tek kao protupapa. Želja za ostvarenjem svojih ambicija i kruti odnos prema onima koji su odstranili u strahu od progona, obilježila ga je u negativnom kontekstu.

Četvrto stoljeće označava povijesnu prekretnicu razvoja Crkve. Nakon stoljeća progona, Crkva kroz svega nekoliko desetljeća uspijeva stabilizirati svoj položaj unutar države zahvaljujući milanskom ediktu cara Konstantina, takozvanim prvim kršćanskim vladarom.¹¹⁵ Ne samo da postepeno dolazi do prekida dugotrajnog straha za kršćane od progona, već kršćanstvo od tada postepeno ulazi u temelje europske civilizacije.

Zajedničke karakteristike opisanih kršćanskih pisaca prije svega su intelektualne vještine kao prednost pri njihovom ređenju. Znanje je bilo najbolja obrana za očuvanje Crkve. Ta teza je u skladu s naukom Ambrozija koji ističe kako su valjani nauk i učenje najbolji način obrane od

¹¹⁴ Npr. spomenuto Ciprijanovo osobno pomaganje bolesnima za vrijeme kuge koja je u to doba harala.

¹¹⁵ O životu cara Konstantina i njegovu obraćenju više u: Svetozar RITIG, Konstantin Veliki u crkvenoj i svjetskoj povijesti, 109 – 119.

opasnosti s kojima se Crkva suočava. Prema povijesnim vrelima, presudne vrline koje su utjecale na njihov odabir za svećenstvo ili biskupstvo nisu vezane u tolikoj mjeri uz karizmatičke osobine koliko za intelektualne i moralne. Kod svetaca Ciprijana i Ambrozija najvažnije sličnosti koje se iščitavaju analizirajući njihove očuvane izvorne tekstove svakako su utemeljenost njihova nauka u Isusu Kristu, promicanje jedinstva unutar Crkve, oprost prema otpalima i grešnicima općenito te priznanje vlastite grješnosti i potreba stalnoga obraćenja. Nauk i djelovanje crkvenih poglavara ali i svih vjernika općenito, za razliku od filozofa, moraju biti potkrijepljeni vrlinama. Analizom očuvanih djela spomenutih pisaca, razvidno je kako je gotovo svako poglavlje bogato citatima kako iz Novog, tako i Staroga zavjeta.

U tom kontekstu može se reći kako je riječ o katehetskima djelima u kojima se vjernicima tumači Pismo na jednostavan i izravan način. To je predstavljalo veliki izazov za oće budući da su se morali suočavati s krivovjernicima i filozofima koji su osporavali njihov nauk i, prema riječima Ciprijana, zasljepljivali vjernike. Vremenske okolnosti uvelike određuju načine pristupa određenom izazovu za Crkvu i njeno vodstvo, ali principi su isti i nepromjenjivi. Svim pravovjernim crkvenim učiteljima uporište nauka je u Isusu Kristu, bez obzira na vrstu izazova i smjer iz kojega dolazi opasnost. Primjerice, u kontekstu spomenutih Ambrozijevih rasprava s filozofima, iako se pri svom nauku oslanjao na helenističku terminologiju, suštinski se nije odmicao od uporišta u Kristu, već ga je osnaživao. Na sličan način su pristupali Augustin i ostali oće narednih stoljeća. Ciprijan je molio za otpale, iako je bio svjestan na koji način štete Crkvi ali prije svega sebi samima. Pitanje otpalih i raskolnika u vrijeme Ciprijana ili heretika u vrijeme Ambrozija potvrđuje sličnost načela kojim su vođeni u svom djelovanju; istovremeno pružaju milost, mole za one koji utječu loše za Crkvu i vode u propast sebe i zajednicu, ali istovremeno jasno i nedvosmisleno ukazuju na probleme i veličinu njihova grijeha. Ciprijan suočen s raskolom unutar Crkve, Ambrozije s herezama pisali su brojna djela kao odgovor na konkretnu povijesnu okolnost i izazov za vjernike kojem su svjedočili. Kod obojice očuvana djela, pogotovo pisma, upućena su drugim biskupima i svećenicima kao znak ohrabrenja i podrške u nastojanju očuvanja jedinstva. Na taj način konkretno su iskazivali važnost jedinstva unutar Crkve.

ZAKLJUČAK

Bremenita vremena koja je Crkva prošla u prvim stoljećima omogućuju cjelovitije shvaćanje njenog smisla i poslanja uopće. Sav nauk i odluke Crkve proizašle su kao odgovor na konkretne situacije s kojima se ona suočavala u konkretnim povijesnim okolnostima. Zahvaljujući očuvanim djelima otaca i brojnim istraživanjima moguće je steći uvid u spomenuta razdoblja. Iako je bilo mnogo situacija koje su Crkvu dovodile pred razne izazove, na koncu ona ih ipak prebrodila i opstala zahvaljujući očuvanju ispravnog Kristovog nauka. U razdoblju manjem od stotinu godina kršćanstvo je od zabranjene religije izložene progonima postalo ne samo priznata religija već i u naklonosti Carstva. Kako bi okolnosti bile što jasnije, bilo je nužno u ovom radu opisati povijesni kontekst događaja. Svakako veliku ulogu u analizi vremena prve Crkve pružaju i osobe s kojima su oci vodili sporove, poput Novacijana, jer se na taj način moglo shvatiti i uzroke određenih odluka koje su ušle u sam nauk Crkve. Kroz svo to razdoblje Crkva je bila usmjerena prvenstveno na očuvanje same vjere i otporu krivovjerja. Ključnu ulogu u njenom opstanku imali su biskupi i crkveni oci. Sv. Ciprijan i Sv. Ambrozije svojim djelovanjem pokazali su primjer upravitelja svojih vjernika. Sačuvana ostavština njihovih djela omogućuje poznavanje razvoja nauka koji živi i prenosi se u Crkvi više stotina godina nakon njihova života. Ipak, oni nisu iznosili svoj novi nauk već je njihova uloga bila je očuvati i promicati izvornost nauka koji je ostavio sam Isus Krist. Doktrine proizašle iz njihova nauka pojašnjavaju poruku Svetoga pisma te ju povezuju s aktualnom životnom situacijom. Iako su upute o jedinstvu Crkve i ispravnom shvaćanju zapisane davno, njih se korisno i danas držati budući da se Crkva u vremenima dramatičnih promjena suočava s izazovima koji zahtijevaju jedinstvo. Jedinstvo Crkve želja je Isusa Krista. Riječ je o izazovu koji vječno traje, stoga je važno biti s upoznat s temeljima nauka o Crkvi, a oni su zasigurno uspostavljeni kroz djela Sv. Ciprijana i Ambrozija, dok je nauk Novacijana važno razumijeti kako bi se moglo shvatiti opasnosti koje vrebaju za jedinstvo same Crkve i primijeniti ga na aktualnu situaciju. Opasnosti za Crkvu dolaze iz nje same, upozoravaju sveti Ciprijan i Ambrozije. Upravo su krivovjerja nešto protiv čega su oni najviše ustrajavali. Vanjske opasnosti nisu u tolikoj mjeri bitne budući da je život vječan za one koji ostanu duhovno jaki i ne posrnu unatoč izazovima i kušnjama. Ambrozije višestruko ističe strah prema Bogu jer na taj način se postiže jedinstvo, ali i dovodi do spoznaje. Pred Bogom smo svi jednaki bez obzirom na moć i bogatstvo. Sav nauk i znanje, bez konkretnog djelovanja i življenja onoga što se podučava nemaju previše smisla, poučavaju oci.

LITERATURA

Knjige i članci:

AUGUSTIN, Aurelije, *Ispovijesti*, Zagreb, 2016.

BASKIN, Judith Reesa, Job as Moral Exemplar in Ambrose, u: *Vigiliae Christianae* 35 (1981.) 3, 222 – 231.

BENEDIKT XVI, Papa, *Crkveni oci- od Klementa rimskog do Augustina*, Split, 2011.

BÉVENOT, Maurice, 'Primatus Petro Datur' St. Cyprian on the Papacy, u: *The Journal of Theological Studies*, 5 (1954.), 1, 19 – 35.

BÉVENOT, Maurice, The Sacrament of Penance and St. Cyprian's De Lapsis, u: *Theological Studies*, 16 (1955.) 2, 175 – 213.

BOEFT, Jan den, Delight and Imagination: Ambrose's Hymns, u: *Journal of Late Antiquity*, 6 (2013) 1, 108 – 134.

COLISH, Marcia L., Classicism and Catechesis in the Patriarch Treatises of Ambrose of Milan, u: *Rivista di Storia della Filosofia*, 61 (2006.) 1, 9 – 42.

COYLE, Alcuin F., Cicero's De officiis and De officiis ministrorum of st. Ambrose, u: *Franciscan Studies*, 16 (1955.) 3, 224 – 256.

FRANZEN, August, *Pregled povijesti Crkve*, Zagreb, 1993.

GOLUŽA, Božo, *Povijest Crkve*, Mostar, 1998.

GREGORY, Caspar René, The Essay "Contra Novatianum", u: *The American Journal of Theology*, 3 (1899.) 3, 566 – 570.

HORACIJE, *Ode i Epode*, preveo: Šimun Šonje, Zagreb, 2015.

KOVAČIĆ, Slavko, *Kršćanstvo i Crkva u staromu i srednjemu vijeku*, Split, 2004.

MANDAC, Marijan, *Sv. Ciprijan: Jedinstvo Crkve, Euharistija i Molitva Gospodnja*, Makarska, 1987.

MEDVED Marko, - ŠILJEG, Franjo, O vjerskoj toleranciji u prvim stoljećima kršćanstva, u: *Riječki teološki časopis*, 38 (2011.) 2, 403 – 436.

PAVIĆ, Juraj - TENŠEK, Tomislav Zdenko, *Patrologija*, Zagreb, 1993.

PATERKUL, Gaj Velej, *Rimska povijest - Historiae Romanae*, preveo: Josip Miklić, Zagreb, 2006.

RAGUŽ, Ivica, *Ambrozije*, Đakovo, 2020.

RITIG, Svetozar, Konstantin Veliki u crkvenoj i svjetskoj povijesti, u: *Bogoslovska smotra*, 4 (1913.) 2, 109 – 119.

VEYNE, Paul, *Kako je naš svijet postao kršćanski (312.-394.)*, Zagreb, 2019.

VRATOVIĆ, Vladimir, *Rimska književnost*, Zagreb 2008.

ŽUPARIĆ, Drago, *Kršćanski latinisti*, Zagreb, 2016.

Leksikoni i rječnici:

DIVKOVIĆ, Mirko, *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb, 1988.

KLAIĆ, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1958.

Internetski izvori:

HUDSON, Lauren, *Cyprianic Ecclesiology: Redefining the Office of the Christian Bishop* (2013.), u: <https://digitalcommons.georgiasouthern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1862&context=etd> (02.08.2020.).

CYPRIANUS, *Epistolae*, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Epistolae_MLT.pdf.html (21.07.2020.).

CYPRIANUS, *De Unitate Ecclesiae* u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Liber_de_Unitate_Ecclesiae_MLT.pdf (12.07.2020.).

CYPRIANUS, *De lapsis*, 5, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Liber_de_Lapsis_MLT.pdf

CYPRIANUS, *De bono patientiae* u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0200-0258_Cyprianus_Carthaginensis_Liber_de_Bono_Patientiae_MLT.pdf (12.07.2020.).

DINATA, Chisso, *The Concept of Unity in Cyprian's De Ecclesiae Catholicae Unitate* (2015.), u: https://www.academia.edu/11877169/The_Concept_of_Unity_in_Cyprians_De_Ecclesiae_Catholicae_Unitate (25.07.2020.).

KELLY, Douglas Floyd, *Novatian of Rome* (1972.) u: <https://era.ed.ac.uk/handle/1842/30338> (23.08.2020.).

NOVATIANUS, *Epistolae*, 1, u: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0250-0270_Novatianus_Epistola_ad_Cyprianum_Papam_MLT.pdf (16.08.2020.).

AMBROSIUS, *De officiis ministrorum*, 1, 44, u: https://documentacatholicaomnia.eu/02m/0339-0397_Ambrosius_De_Officiis_Ministrorum_Libri_Tres_MLT.pdf (22.08.2020.).

AMBROSIUS, *Hymni*, 1, u: https://documentacatholicaomnia.eu/02m/0339-0397_Ambrosius_Hymni_MLT.pdf (15. 07. 2020.).

SAŽETAK

EKLEZIOLOŠKI NAUK STAROCRKVENIH LATINISTA

U radu se analizira ekleziološki nauk prvih stoljeća iz perspektive sv. Ciprijana, Novacijana i sv. Ambrozija. Sv. Ciprijan i Novacijan ubrajaju se među najznačajnije predstavnike zapadnog kršćanstva u 3. stoljeću, a sv. Ambrozije u 4. stoljeću. Cilj ovoga rada je otkriti uzroke i okolnosti koji su utjecali na nauk koji su oni promicali u tim izazovnim vremenima za Crkvu. Proučava se ekleziološki nauk sv. Ciprijana kroz nekoliko aspekata: opasnosti za Crkvu, odnos prema otpalima od vjere i pitanje novog krštenja, temeljne kreposti važne za pojedinca i zajednicu te odnos prvih kršćana prema mučeništvu. Novacijanovo djelovanje analizira se iz perspektive uzroka na ono što je zastupao i branio sv. Ciprijan, budući da su brojna očuvana djela i pisma vezana za ekleziološku tematiku zapravo kritika na nauk koji zastupa Novacijan. Dva su razloga zbog kojih će Novacijanov nauk biti opisan iz sekundarne perspektive: nedostatak očuvanih djela iz kojih se može protumačiti njegova misao o Crkvi i važnost njegovih teza kao refleksija na djelovanje odluke crkvenih otaca. Stoga je za razumijevanje prilika toga vremena važno analizirati njegovu ulogu u onodobnim raspravama. Kao pisac prvog kršćanskog djela na latinskom jeziku, Novacijan ima važnu ulogu u razvoju kršćanske književnosti. Sv. Ambrozije predstavnik je vremena nakon službenog ozakonjenja kršćanstva Konstantinovima Milanskim ediktom 313. god. U radu će se utvrditi izazovi pred kojima se nalazila Crkva u tom razdoblju kroz analizu očuvanih djela ovog milanskog biskupa.

Ključne riječi: sv. Ciprijan, Novacijan, sv. Ambrozije, Konstantin, progon, mučeništvo.

SUMMARY

ECLESIOLOGICAL DOCTRINE OF OLD-CHURCH LATINISTS

In this paper we analyse the ecclesiological teachings of the first centuries from the perspective of Cyprian, Novation and St. Ambrose. St. Cyprian and Novation are among the most significant representatives of Western Christianity in the 3rd century, and St. Ambrose in the 4th century. The aim of this paper was to discover the causes and circumstances which influenced the teachings they promoted in these, for the church challenging times. We study ecclesiological teachings of St. Cyprian through several aspects: dangers for the Church, attitude towards apostates and the issue of new baptism, fundamental virtues important for the individual and for the community, and views of early Christians on martyrdom. Novatian's actions are analysed from a causal perspective with regard to what the St. Cyprian advocated and defended, since the numerous preserved works and letters related to the ecclesiological themes are actually a critique of the teachings advocated by Novation. There are two reasons due to which the Novation's teachings will be described from a secondary perspective: lack of preserved works from which we can gain an insight into his thoughts on the Church and importance of his thesis as a reflection on the effects of the decisions of the Church Fathers. Therefore, in order to understand the circumstances of that time, it is important to analyse his role in the discussions of the that time. As a writer of the first Christian work in Latin, Novation had an important role in the development of Christian literature. St. Ambrose is a representative of the time after the Christianity became legal by Constantine's Edict of Milan issued in 313 A.D. In this paper, we shall establish the challenges the Church was facing in this period through the analysis of the preserved works of this Bishop of Milan.

Keywords: St. Cyprian, Novation, St. Ambrose, Constantine, persecution, martyrdom.

ŽIVOTOPIS

Osobni podatci:

Ime i prezime: Vice Rogić

Datum i mjesto rođenja: 28. 6. 1991. Zadar.

Adresa prebivališta: Slavka Ježića 7, 23 000 Zadar.

Broj mobitela: 099/ 446 3092

E-mail adresa: viceroigichr@gmail.com

Srednju strukovnu školu Vice Vlatkovića pohađao sam u Zadru. Akademske godine 2013./2014. upisao sam dvopredmetni preddiplomski studij Latinski jezik i rimsku književnost te teološko katehetski studij. Akademske godine 2018./2019. upisao sam dvopredmetni diplomski studij studij Latinski jezik i rimsku književnost (smjer nastavnički) te teološko katehetski studij.

Vještine:

Rad na računalu: MS Office, Internet.

Jezici: 1. Engleski, talijanski, latinski i grčki.

Vozačka dozvola: B Kategorija.